

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR HISTORISKA STUDIER

Formalinarvet

Oetiska samlingar eller unik kulturhistoria?

John Södling

Institutionen för historiska studier
Göteborgs universitet

Arkeologiskt självständigt
arbete på fördjupningsnivå, 15 hp

HT 2018

Handledare: Tove Hjørungdal

Abstract

This text will discuss the case of clearance at the Naturhistoriska Museum in Gothenburg, where political powers have ordered clearance of the collection of human remains. Among these human remains are a pair of human twins which have been subject to some debate and have been kept away from the exhibition for some years. There are those, amongst others the staff at the museum, who feel that the historical value is too great for the objects to be disposed of. The arguments of both parties will be evaluated and analysed to elucidate the conflict of interest that have arisen between those who seek to dispose and those who oppose, also what type of arguments are being used and what they are based on. A context will be provided both for how and why the twins and other human remains ended up in different collections in Sweden and who put them there. The text has shown that there is a complex problem relating to both the disposal and the keeping of human remains where the keeping is sometimes seen as unethical and the disposal as a way of erasing evidence of history that “we” do not want to be associated with anymore, but many objects could also be subject for research. The legal possibility for the clearance has also shown to be highly questionable.

Keywords: race biology, anatomical collections, physical anthropology, racial hygiene, repatriation, clearance, vastervet, naturhistoriska, post-colonialism, ICOM, Anders Retzius, Siamese twins, human remains, chronocentrism, archaeology

Nyckelord: rasbiologi, eugenik, anatomiska samlingar, fysisk antropologi, arkeologi, rashygien, repatriering, gallring, västarvet, naturhistoriska museet, post-kolonialism, ICOM, Anders Retzius, siamesiska tvillingar, mänskliga kvarlevor, kronocentrism.

Innehållsförteckning

Abstract	2
1. Inledning.....	1
1.2 Syfte	2
1.2.1 Forskningsfrågor	3
1.3 Avgränsningar	3
1.4 Metod och Material	3
1.4.1 Källkritik och Representativitet	4
1.4.2 Definitioner och Förtydliganden	4
1.5 Teori.....	5
1.6 Forskningsöversikt och Bakgrund	6
1.6.1 Varför finns samlingarna.....	6
1.6.2 Forskningsöversikt – Samlingar och repatriering idag.....	10
2 Analys.....	15
2.1.1 Västarvet argumentation för gallringsbeslutet	15
2.1.2 Naturhistoriska Museets förhållning till gallringsbeslutet	16
2.2 Karolinska Institutets anatomiska samling	19
2.3 Analys av argumentationer och diskussion	21
4. Sammanfattning:	27
Referenslista:	30

1. Inledning

Idag är arkeologi ett ämne som har en mängd associerade teoretiska och metodologiska ramverk, så har det emellertid inte alltid varit, under renässansen så samlade societetsmänniskor exotiska föremål i kuriositet- eller konstskåp att visa upp för sina gelikar. Analys eller tolkning av de här föremålen var inte det centrala utan viktigast var att det var *exotiska* föremål att visa upp i dessa skåp. Handeln under kolonialtider var till stor del baserad på den västerländska marknadens efterfrågan på exotiska varor. Skåpen, som också ofta var gjorda av exotiska träslag från europeiska kolonier fylldes med artefakter som Naum och Nordin menar (2013, s.13) skapade en bild av "de andra" som märkliga och exotiska medan de som samlade på föremålen framstod som lärda och kosmopolitiska. Föremålen blev stereotypa representanter för de människor som de härstammade ifrån. Det var inte bara föremål som samlades utav våra föregångare utan också kvarlevor ifrån människor till anatomiska samlingar för forskning och utbildning, och många gånger, men inte alltid, var både metod och ändamål omänskliga och rasistiska. Samlingarna återfinns nu på museer, institut och universitet i Sverige.

Internationellt och i Sverige har det på senare tid blossat upp en ansenlig mängd av repatrieringskrav där ursprungsländer/ägare och släktingar till kulturföremål och mänskliga kvarlevors ägare har höjt sina röster för att kräva tillbaka föremål som de anser sig ha rätten till. Några exempel på detta är: judiska församlingens krav på repatrieringen av ett kranium från Lunds universitet, Perus krav på Världskulturmuseet att få tillbaka de stulna Paracastextilierna. Båda dessa fall resulterade i engagemang från flera håll i svensk media. I internationella tidskrifter går det att läsa om hur kändisjuristen Amal Clooney engagerat sig i Parthenon-fallet (Greklands krav på British Museum om återlämnade av friserna från Parthenon) genom att erbjuda juridisk rådgivning till den grekiska regeringen (Helena Smith, 2014) och hur en italiensk professor har cyklat från London till Aten för att väcka uppmärksamhet i ärendet (GTP, 2014). Det är uppenbart att repatrieringsfall är mycket synliga, berör och engagerar människor på bred front, skapar opinion, mediala skrivelser och att museer, regeringar institutioner ofta måste behandla den här typen av ärenden. De måste ta ställning till dessa krav och argumentera för eller emot en eventuell repatriering vilket ofta genererar en politisk dragkamp och en juridisk debatt vilken inte sällan har etiska inslag. Nyligen begärde även Frankrikes president Emmanuel Macron en rapport som rekommenderar den franska regeringen att permanent repatriera 90,000 föremål av afrikansk konst och artefakter som förvärvats via plundring, tvång eller andra olagligheter (Artforum, 2018). Det är alltså Macron och Frankrike själva som tagit initiativ i den här frågan men nu återstår att se hur de väljer att gå vidare med rapporten och vad som kommer att hända med föremålen. Klart är dock att repatrieringsfrågors synlighet och kraven på dem från olika intressegrupper har ökat de senaste åren samtidigt som det från politiskt håll tas initiativ till att göra sig av med mänskliga kvarlevor på olika museum i Sverige för att de inte anses stämma överens med den människosyn som präglar vårt samhälle idag. Sedan 2005 när judiska församlingen i Malmö krävde återlämnande och begravning av en judisk man vid namn Dombrowskys kranium har också debatten kring just mänskliga kvarlevor i olika anatomiska samlingar i Sverige blossat upp, men alla dessa mänskliga kvarlevor har inte en intressegrupp som den judiska församlingen knutna till sig. Därför började jag undra vad som egentligen händer med dem. När jag fick höra om att det från politiskt håll beslutats att gallra de mänskliga kvarlevor som finns på Naturhistoriska museet i Göteborg men att anställda i en artikel motsatt sig beslutet blev jag intresserad av att veta varför, om det är möjligt och vad det skulle innebära.

I svenska samlingar finns idag mängder av kulturföremål och mänskliga kvarlevor som förvärvats på olika vis, de kan ha plundrats, stulits, donerats, köpts, bytts eller inskaffats på annat sätt. En del föremål som tidigare inkluderats i samlingarna har repatrierats och en annan del skulle kunna vara föremål för repatriering eller annan avyttring. Vad gäller fallet med Dombrowskys kranium fanns där en intressegrupp bakom, nämligen den judiska församlingen i Malmö, Paracastextilierna i Göteborg har delvis blivit repatrierade och resten är på väg att bli repatrierade, bakom kravet på dessa fanns Perus regering som en annan intressegrupp. Men alla dessa föremål har inte en församling eller en regering som kan kräva att de repatrieras, kulturen de kommer ifrån kanske är utdöd eller okänd. Vad ska då hända med alla de föremål som finns i olika samlingar i Sverige? Jan Storå (SVD 2011) som tidigare ansvarade för delar av Karolinska institutionens anatomiska samling menar att de inte kunde ha kvar alla kranier i sina medicinska och arkeologiska samlingar eftersom det inte kunde motiveras av deras uppdrag vilket är att forska och undervisa, däremot så finns samlingen kvar efter att ha återdeponerats i Karolinska Institutets förvar och då kommer de istället att befinna sig i ett historiskt förvar till skillnad från i en aktiv forskningsmiljö. På Naturhistoriska museet i Göteborg har de ett mycket intressant fall med bland annat ett siamesiskt tvillingpar som ingått i samlingarna sedan 1863 vilka nu (juni 2018) en politiskt tillsatt ledningsgrupp beslutat skall, tillsammans med ett hundratal andra mänskliga kvarlevor, gallras ut och återbegravas, repatrieras eller förstöras (SVT 2018) men det kan vara problematiskt att gallra ut och göra sig av med delar av samlingen som kan tyckas oetisk. Magnus Geland (SVT 2018) på Naturhistoriska i Göteborg menar att även om det är en historia som är obekvämlig så kan det vara viktigt att förvalta vissa föremål ändå eftersom bevisen för denna historia annars kommer att försvinna. Det finns alltså en intressekonflikt i detta fallet och en svårighet både med föremål som har en intressegrupp som kräver repatriering och de som inte har det. Det är också en etisk fråga kring hur kvarlevor som de siamesiska tvillingarna skall tas om hand om nu beslutet om gallring går igenom, de kan rimligtvis inte bara slängas bort och dessutom fattar vi avgörande beslut åt individer som inte kan föra en egen talan.

1.2 Syfte

Med fallet rörande de siamesiska tvillingarna på Naturhistoriska vill jag utreda om den politiska gruppen Västarvet har rätt att genomföra en gallring, vilka argument som används, på vilka grunder, vad som talar emot och vad som talar för repatriering eller annan avyttring samt vad konsekvenserna kan bli av de potentiella utgångarna i fallet, alltså vad som egentligen kan gå förlorat och vad som kan vinnas. Utifrån detta fall som utgångspunkt belysa och diskutera generell problematik i frågor som dessa. Kort jämföra med en annan anatomisk samling som inte befinner sig på ett museum för att se eventuella skillnader och likheter samt om det finns några krafter inifrån, politiskt eller andra som kräver att de gör sig av med ”oetiska” delar av samlingen samt hur samlingens status är idag och vad som väntar den i framtiden. Uppsatsen vill ge en bakgrund till vad som finns i svenska anatomiska samlingar, hur det har hamnat där samt ett försök till att bidra till en nyanserad bild av samlarna, deras tankar, idéer och avsikter för att försöka skapa förståelse till deras agerande.

1.2.1 Forskningsfrågor

- Hur kan bevarande/avyttring påverkas av etiska och politiska motiv?
- Vad innebär bevarande/avyttring av historiska objekt?
- Vilka slags argument används vid gallringsbeslut, juridiska, religiösa, etiska och vad grundar de sig i?
- Hur behandlas anatomiska samlingar som inte finns på museum?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen kommer att utgå ifrån gallringsfallet på Naturhistoriska i Göteborg och inkluderar därför officiella ståndpunkter från de två aktuella parterna via officiella dokument och intervjuer men också tidskrifter, en intervju har också gjorts för att samla information om Karolinska Institutets anatomiska samling. Utifrån detta fall med hjälp av lämplig litteratur i ämnet kommer fallet ges en bakgrund och sättas in i olika perspektiv. Det har undvikts att gå in för djupt i bakgrunden till samlarnas synsätt, det ansågs inte få plats inom ramen för uppsatsen och därför har tillräckligt med bakgrund för att ge en nyanserad bild använts, inte mer. Internationella tidskrifter har också använts, det är dock ett svenskt perspektiv som ges i denna uppsatsen och de utländska källorna används endast för att visa på ämnets synlighet. Anatomiska samlingar och repatrieringsfall är inget unikt för Sverige, Tyskland, Frankrike och andra länder har också stora samlingar men de får inte plats att diskuteras inom ramen för denna uppsats och utelämnas därför.

1.4 Metod och Material

Uppsatsen kommer att utgå ifrån officiella handlingar rörande de den aktuella gallringen och relevanta tidningsartiklar. Materialet kommer att belysas med relevant litteratur om dessa frågor samt intervjuer av i sammanhanget relevanta och intressanta personer. Det är främst en kvalitativ analys av det källmaterial av argumentationer, lagar och regler som har införskaffats och tolkats men komparativa metoder appliceras också i jämförelser mellan våra föregångares idéer och metoder samt mellan olika typer av anatomiska samlingar. Fallet har utvärderats genom att de olika argumentationer som finns har ställts mot varandra och sedan lyfts in i bredare perspektiv eller ytterligare förankrats eller nyanserats med vetenskapliga belegg eller exempel. En kortare jämförelse har sedan gjorts mot en annan typ av anatomisk samling för att se skillnader och likheter vilka sedan har diskuterats och lyfts in i ett bredare perspektiv.

För de intervjuer som presenteras i analysdelen har metoden semistrukturerad intervju valts. Det är en metod som bygger på att öppna samtalet med generella frågor i syfte att stimulera fram ett naturligt samtal eftersom personen som blir intervjuad då lättare känner sig bekväm. Till skillnad ifrån exempelvis en ostrukturerad intervju där en intervju genomförs som ett blankt papper där den intervjuande styr mycket utav samtalet, finns i den semi-strukturerade intervjumetoden förberedda frågor som skapar en röd tråd genom samtalet. Följdfrågorna till den intervjuade personen baseras på de svar som givits till de förberedda frågorna. Detta

främjar ett dynamiskt samtal mellan intervjuaren och den intervjuade. Stöddokument för hur intervjufrågor bör formuleras har använts i intervjun (KTH). Rådata från intervjun kommer att reduceras innehållsmässigt till vad som är relevant för att besvara frågeställningen i uppsatsen och publiceras som referat. Vid ett tillfälle hade jag möjlighet att göra intervjun öga mot öga och då gjorde jag det, vid intervjun av Olof Ljungström hade jag inte tid eller möjlighet att ta mig till Karolinska Institutet och Stockholm där han sitter därför valdes istället intervju via telefon.

1.4.1 Källkritik och Representativitet

De primär-källor som utgjort grunden för uppsatsen är Magnus Gelang på Naturhistoriska museet i Göteborg och Olof Ljungström på Karolinska Institutet i Stockholm som jag genomfört intervjuer med samt Västarvets argumentation som står att finna på deras hemsida vilken beskriver deras ståndpunkt i gallringsbeslutet. För att ge uppsatsen en bakgrund och för att förankra argumentationer av mig själv och av Magnus och Olof i intervjuerna med dem har jag använt ett flertal sekundärkällor såsom Åsa Berggrens artikel *Repatriering på gott och ont: debatt om utlämning av benmaterial* (2005). Magnus Gelang utgör en primärkälla i egenskap av den som känner till den aktuella samlingen på naturhistoriska bäst, han är en auktoritet på det ämnet och är även biolog. Olof Ljungström är Docent i idéhistoria, med medicin- och vetenskapshistoria som huvudfokus och jobbar med Karolinska Institutets anatomiska samling därför är han en utav de yttersta auktoriteterna på samlingen, dock använder jag andra källor i diskussionen för att förankra och/eller sätta perspektiv på Magnus och Olofs påståenden. En annan viktig sekundärkälla är *Mänskliga Kvarlevor – ett problematiskt kulturarv* (2010) som har bidragit med ett förstående snarare än fördömande perspektiv på tidigare samlare av mänskliga kvarlevor. Fredrik Svanbergs bok *Människosamlarna: Anatomiska museer och rasvetenskap i Sverige ca 1850–1950* har också varit ett viktigt verk baserat på bland annat arkivstudier för att ge en nyanserad bakgrund till samlandet av mänskliga kvarlevors historia i Sverige. Samtliga utav dessa huvudsakliga sekundärkällor för uppsatsen är skrivna av personer som kan anses vara auktoriteter inom sina ämnen och därför har kredibiliteten kunnat värderas innan de inkluderades i Uppsatsen.

Eftersom denna uppsatsen väljer att belysa problematiken kring det historiska värdet i mänskliga kvarlevor och samlingsinnehavares behov/vilja att göra sig av med dem i ett specifikt fall kommer därför denna fallstudie att förlita sig på relevant litteratur i sammanhanget som kan lyfta upp fallet i en större kontext för att kunna dra generella slutsatser kring ämnet. Vad gäller tiden för rasbiologi låter jag några tongivande personer från den tiden såsom Anders Retzius och Erland Nordenskiöld få representera de idéer som rådde på den tiden men dessa nyanseras också med exempelvis Yngve Laurell som får representera en kontrasterande inställning till samlande av mänskliga kvarlevor. Det är alltså inte representativt för samhället i en bredare bemärknings syn på rasbiologi. En skall också vara medveten om att vi som lever nu är präglade av vår tid och de föreställningar och idéer som råder. Detta gäller även synen på mänskliga kvarlevor vilken har förändrats mycket över tid. Därför bör man också vara medveten om att de texter jag inkorporerat i arbetet med uppsatsen också många gånger speglar den postkoloniala syn som ofta finns på mänskliga kvarlevor och kulturföremål.

1.4.2 Definitioner och Förtydliganden

Avyttring:

att göra sig av med ett föremål ur en samling. Avyttring kan ske på flera sätt, antingen kan

det bytas, gåvas, säljas men även destrueras, avyttring föregås av en *deaccession* vilket är när ett objekt skrivs ut ur den permanenta samlingen formellt (RAÄ).

Gallring:

Gallring är den totala processen av att bedöma och välja objekt för att ta ut ur samlingen (om det tillhört den permanenta samlingen så deaccesseras det även) samt själva avyttringen. Samlingar under ett museums tillfälliga ansvar för samt studie- eller rekvisitasamlingar ingår inte i ett museums permanenta samling (RAÄ).

Rasbiologi:

Rasbiologi behandlar biologiska frågor kring tilltänkta raser och typer och variation dem emellan (Broberg 1995, s.7).

Rashygien/Eugenik:

Rashygien kommer ifrån det tyska ordet *Rassenhygiene* och är vad man kallar praktiskt applicerad rasbiologi. Ordet hygien i sig kommer ursprungligen ifrån grekiskan där det betyder ungefär "av hälsa", i Sverige handlar det om kulturella föreställningar kring renhet och orenhet samt hur dessa skall hanteras (NE). Eugenik förekommer också i dessa sammanhangen vilken är det engelska motsvarigheten myntad av engelsmannen Francis Galton 1883 (Broberg 1995, s.7) som var verksam bland annat sociolog och antropolog och består av en sammansättning av de grekiska orden för "väl och född" (Levandehistoria) vilket översätter till det svenska ordet "välboren", eugenik är alltså "läran om välborehet" (Broberg 1995, s.7), eller "rätt bakgrund".

Repatriering:

Inom arkeologi så används begreppet repatriering vanligtvis i diskussion kring eller vid tillfället när ett kulturföremål eller en mänsklig kvarleva återbördas till sitt ursprung. Exempelvis kan det röra sig om ursprungsland, ursprungsfolk eller ursprungsågare.

Återbegravning:

I den här uppsatsen används begreppet repatriering inte i det avseendet där det inte finns en intressegrupp som gör anspråk på en mänsklig kvarleva, istället används begreppet återbegravning, vilket inte behöver innebära att ett föremål har varit begravit innan utan det kan röra sig om en första begravning. Detta för att undvika förvirring eftersom att i källmaterialet görs ingen skillnad på om materialet tidigare varit begravt eller inte.

1.5 Teori

För att få en nyanserad bild av ämnet har det i den här uppsatsen inkluderats ett antal olika teoretiska perspektiv. Uppsatsen är en post-kolonial diskussion som riktar kritik mot kolonialismen med dess människosyn och samlande, och menar att trauman och ett skapande av "vi och dem" är problematiskt och inte bör reproduceras. Dessutom att repatrieringen är en del av postkolonial-frigörelse, att få sina kulturföremål eller mänskliga kvarlevor repatrierade till sitt folk kan hjälpa att frigöra sig från det mörka förflutna. Detta nyanseras med ett hermeneutiskt perspektiv som ser till samlarnas dåtida sammanhang och ökar förståelsen för varför de gjorde som de gjorde och varför vi gör som vi gör. Dessutom har jag valt att inkorporera en Weberiansk klassanalys till för att ge större förståelse för de samlingar som inte har en kolonial historia, för att förklara de maktförhållanden som tillät insamlingen av människor och människopreparat från människor av lägre klass och/eller som var "avvikande".

Hermeneutik är ett synsätt som nu är utbrett inom modern arkeologi. Det är ett perspektiv där *hur* kunskap uppnås är centralt och det finns en medvetenhet kring att vi hela tiden gör tolkningar för att skapa kunskap. Tolkningarna i sin tur måste sättas i ett sammanhang. Vi som gör tolkningar eller agerar på annat sätt idag är exempelvis präglade av vår samtid precis som de som samlade mänskliga kvarlevor förr i tiden var präglade av sin samtid. För att förstå dem måste vi alltså förstå kontexten i vilken de var verksamma. Detta utgår ifrån Friedrich Schleiermacher som ligger bakom vad som anses vara den moderna hermeneutiken (Olsen 2003, s. 90). Schleiermachers använde sig av perspektivet för att tolka texter, han menade att för att förstå en text så var du tvungen att ta hänsyn till själva texten som utgör en *del* och även den kontext författaren var verksam i som en *del*, dessa delar ihop bildar en helhet vilken kan tolkas, en *del* kan också individuellt studeras men då som en del av *helheten*. Att kunna bortse från sina egna åsikter och sätta sig in i författaren och dennes kontext i vilken hen var verksam i är en viktig del i att kunna förstå. Jag menar att det finns ytterligare värde i förståelsen för den historiska kontexten eftersom att det blir lättare att inte fördöma det våra föregångare har ägnat sig åt, hermeneutiken hjälper oss istället att förstå vad de ägnat sig åt och varför.

Max Weber var en tysk filosof som haft mycket inflytande inom samhällsvetenskapen med sin klassificering av människor i olika stånd och klasser. Till skillnad från Karl Marxs modell som endast tog hänsyn till ekonomisk klasstillhörighet har Weber utformat en mer komplex modell där den ekonomiska klasstillhörigheten bara är en av flera variabler, därför har den också kommit till att användas som grund för olika klassanalyser genom tiden (Boglund et. al 2014, s.194). Enligt Weber finns det tre olika klasser som baseras på en "klassituation" Weber definierade klassituation utefter den typiska sannolikheten för tre variabler, nämligen: materiell försörjning, yttre social ställning samt omfattning och kontroll eller icke-kontroll en person har över materiella ting och hur användbara de kan vara i en ekonomisk ordning för att få inkomster (Boglund et. al 2014, s.194). Människor i samma klassituation utgör alltså en klass men utöver klass finns också status som baseras på en social prestige som egentligen är oberoende av klass utan baseras sig på andra variabler som formell utbildning eller livsstil (Boglund et. al 2014, s.196). Har du alltså en hög position inom samhället behöver det inte betyda att du har hög status om du har en livsstil som inte är förenligt med det. Detta låter oss identifiera olika grupper och deras position i samhället vilken kan belysa det ojämlika maktförhållande som gjorde att endast människor av lägre klass och/eller status blev utvalda för dissektion och preparatinsamling av de "höglklassiga" anatomerna, som dessutom kan ses som en bestraffning vilket diskuteras senare i uppsatsen, vid de anatomiska institutionerna i Sverige. Anatomerna påverkade genom sina samhällspositioner och systemet med likhantering och definiering olika människor efter fysiologi, också delaktiga i att etablera samhällshierarkier (Svanberg 2010, s.201), de handlade inte endast utefter dem, dessutom hade det ett brett nätverkande från anatomernas sida även inflytande på andra sammanhang.

1.6 Forskningsöversikt och Bakgrund

1.6.1 Varför finns samlingarna

Det finns en mängd anatomiska samlingar i Sverige på olika universitet, institut, skolor och museer. De har samlats in med varierande motivering. En del är arkeologiskt material, från exempelvis gravar inom landet och utanför landet som använts för utbildning och forskning ofta med darwinistiska företecken för att skapa typologier och teorier om skillnader mellan människor, men också för att identifiera nationer och fylla dem anatomiskt innehåll eller för att leta efter sjukdomar. En del kommer ifrån nyligen avlidna människor och har ingen

arkeologisk bakgrund alls. Mycket har förvärvats olagligt men mycket har också förvärvats lagligt, dock är den moraliska aspekten i detta ofta ifrågasättbar, ofta har människor utnyttjats. I det här kapitlet diskuteras de bakgrunden till dessa olika samlingar och deras samlare.

Under lång tid har anatomisk forskning varit beroende av mänskliga kroppar, tekniken vi har idag fanns helt enkelt inte förr och därför behövdes olika preparat för att bedriva forskning och utbildning, Karin Johannisson skriver i sin bok *"Kroppens tunna skal"* (1997) att anatomin hade en stark ställning som modellvetenskap sedan 1600-talet vilken har innehavt förmågan att styra kunskapen om våra kroppar. På flera platser i landet fanns anatomiska teatrar där dissektion av människokroppar gjordes framför publik i utbildningssyfte, bland annat fanns en sådan i Lund mellan ca 1730–1760 (Svanberg 2015, s.49) men även i Uppsala. I Sverige på mitten av 1800-talet ökade medicinsk undervisning och forskning och samlandet av olika preparat var mycket viktigt för den då moderna vetenskapens framväxt. Poängen med detta var att omvärlden skulle samlas in för att kunna studeras och forskas på, detta, utefter olika klassificeringar (Svanberg 2015, s.47). Exponering av dessa samlingar var viktig, de beskrevs inte bara i text utan preparat ordnades i museiliknande arrangemang, på så sett menar Fredrik Svanberg att (2015, s.48) att vetenskapen på 1800-talet i mycket var en "materialitetsvetenskap", preparat från olika människor ställdes ut för allmänhet och studerande på institutioner under en lång tid.

År 1921 instiftas statens rasbiologiska institut i Sverige, innan dess hade Anders Retzius (1796 – 1860) utvecklat ett skallindex som tog inspiration från Carl Von Linnés sätt att klassificera människan enligt naturalhistoriska kriterier (Svanberg 2010, s.26) Retzius var anatomiprofessor och det index han utvecklat var en särskild metod för att mäta kranier i syfte att jämföra deras former sinsemellan. Indexet blev inflytelserikt eftersom det gav dåtidens anatomer ett systematiskt redskap med vilket de kunde undersöka och påstå skillnader mellan olika "raser" (Svanberg 2010, s.37). En utav de största drivande krafterna bakom statens rasbiologiska institut var Herman Lundborg (1868 – 1943), Lundborgs använde innan instiftandet av institutet ärftlighetsteorier i sin forskning som skulle visa för folket att det fanns ett hot mot dess biologiska kärna, en degeneration som skulle lösas med rashygien (Broberg 1995, s.9), vetenskapliga belägg för att människor behövde ordnas i bättre och sämre grupper för att inte bli degenererade och i förlängningen gå under. Med sin övertygelse försökte Lundborg vid flertalet tillfällen att upprätta en plattform i vilken han kunde bedriva rasbiologisk forskning men nödår satte käppar i hjulen för Lundborgs ambitioner (Broberg 1995, s.9) som emellertid kunde föreläsa i rasbiologi och ärftlighetsteori efter en anställning vid universitetet i Uppsala. Lundborg hann också med att skapa propaganda för det svenska arvet genom att anordna flertalet folktypsutställningar i Sverige som uppvisade stora, exemplariska svenskar i förhållande till "degenererade" människor, det är inte specificerat vilka dessa degenererade var men i Herman Lundborgs egna böcker beskriver han samer som en "degenererad ras" så potentiellt kunde det ha varit samer, han var dessutom domare i en skönhetstävling ämnad att utse en svensk-germansk ideal rastyp vilken anordnades i Stockholms Dagblad (Broberg 1995, s.10). Efter att en riksdagsmotion 1920, som bland annat skrevs under av socialdemokratiska statsministern Hjalmar Branting, bifölls 1921 var det tillslut bestämt att världens första rasbiologiska institut skulle öppna i Sverige och Uppsala (Broberg 1995, s.10–11) för att med modern vetenskap stoppa de negativa krafter som ansågs degenerera folket.

En del preparat till anatomiska samlingar samlades in vid anatomiska institutioner, som till exempel den som fanns i Uppsala mellan 1850 och ända fram till 1968, där hamnade främst kroppar från brottslingar men med tiden blev det även accepterat att använda kroppar från fattig- och arbetshus (Svanberg 2010, s.29) eller från de som tagit självmord. Med andra ord

kom kropparna främst från de nedre skikten i samhället och från människor som ansågs ”avvikande”, så även oavsett vad för forskning och utbildning som bedrevs på dessa kroppar så blir det en typ av ytterligare bestraffning för vilken klass en tillhör och vad en gjort, menar Karin Johannisson (i Svanberg 2010, s.29). Kropparna på de anatomiska institutionerna avhumaniserades genom att fråntas levnadshistorier och namn (Svanberg 2010, s.9), dissekerades och sedan samlades eventuellt preparat in från kroppen, det kunde röra sig om exempelvis ett kranium eller ett större antal preparat. Ett exempel på detta är fallet med Dombrowskys kranium. Dombrowsky var en judisk man som dog 1879 efter ett självmord i häktet, hans kropp överlämnades för dissektion i forsknings och utbildningssyfte till den dåvarande anatomiska institutionen i Lund och efter att den anatomiska institutionen lades ned år 1995 så upptogs Dombrowskys kvarlevor av Lunds universitets anatomiska samling och så hamnade alltså Dombrowskys kranium där. En del insamlingar skedde från utlandet via affärsföretag, privata resor eller vetenskapliga expeditioner och Erland Nordenskiöld var en utav de som deltog i vetenskapliga expeditioner som samlade in föremål i vad han själv ansåg vara en slags ”räddningsaktion”. Nordenskiöld ansåg att kunskap om utdöende kulturer kunde gå förlorad om föremålen inte ”räddades”. Ett exempel på detta är Erland Nordenskiölds beskrivning av sitt arbete som innebar ett stort insamlande av olika kulturföremål och mänskliga kvarlevor utomlands som senare skickades hem till Sverige och hamnade på museer som Etnografiska i Stockholm. Så här (Nordenskiöld i: Hedberg, 2010, s.64) skrev han i ett brev till Gustav Retzius (1842 – 1919), professor i anatomi och son till Anders Retzius 1904:

Mitt arbete här är helt enkelt ett räddningsarbete. Ofvanjordsgrafvarna plundras nu öfverallt i somliga trakter t.o.m. av indianska och det ska ej dröja länge innan de alla är förstörda.

Nordenskiöld ansåg att om inte han räddar hem dessa föremål till Sverige så kommer lokalbefolkningen att förstöra dem, och samtidigt som folken kommer i kontakt med ”vit man” (Nordenskiöld i: Hedberg 2010, s.64) förloras kunskapen om kulturen eftersom de då får influenser utifrån som driver dem till förändring. Kvarlevor efter utom-europeiska människor som bland annat Nordenskiöld samlade var extra åtråvärda eftersom det var svårare att förvärva dessa. Inte bara lokalbefolkning användes/utnyttjades i jakten på preparat, vid ett tillfälle får Gustaf Retzius själv tillstånd från den brittiska kolonialmakten att få resa och samla kranium ifrån ett slagfält och får också hjälp med utförandet av detta (Svanberg 2010, s. 125).

Nordenskiölds material, som kommer från både etnografiska och arkeologiska kontexter, samlades in i en tid där ojämlika maktförhållanden och en problematisk människosyn möjliggjorde utnyttjande och plundrande av företrädesvis ursprungsfolk och koloniserade människor (Svanberg 2010, s.196) att preparaten kunde samlas in, som utöver att ”bevaras” på museum ofta användes i rasforskning och Nordenskiöld själv bedrev forskning för att utveckla teorier om kulturers spridning i tid och rum (Hedberg 2010, s.65). Det finns ett exempel när Nordenskiöld, som förövrigt kallades för ”indianvännen” p.g.a. sin respekt gentemot lokalbefolkningar, får en medlem ur en lokalbefolkning berusad i syfte att denne skall berätta var det finns potentiella gravar för Nordenskiöld och hans kollegor att plundra (Nordenskiöld i: Hedberg, 2010, s.69) vilket säger en del om hur synen på andra människor kunde se ut, till och med hos en man som ansågs vara förhållandevis respektfull. Synen på insamlandet av mänskliga kvarlevor kunde vara olika på den här tiden, år 2004 och 2007 repatrierades mänskliga kvarlevor som förts till Sverige från Australien i en svensk expedition mellan 1910 och 1911 där etnograf Ynge Laurell (1882 – 1975) och Eric Mjöberg (1882 – 1938), ledare av expeditionen deltog. Laurell och Mjöberg var båda två svenska vetenskapsmän med uppdrag att bland annat samla in mänskliga kvarlevor från folk som en

då ansåg avvek från den västerländska normen (Hallgren 2010, s.96). Det som emellertid skiljer Laurell och Mjöberg är alltså inte deras uppgifter utan deras inställning till sin uppgift, Laurell har i efterhand, i en TV-dokumentär från 1971, ånrat det insamlade av mänskliga kvarlevor som han gjort på uppdrag av Naturhistoriska Riksmuseet och den dokumentation som Laurell gjort ser ut att helt sakna entusiasm eller intresse för uppdraget, det förefaller som om han endast gjort det som han varit förpliktigad till att göra (Hallgren 2010, s.97). I kontrast till detta står Mjöberg där samlandet av mänskliga kvarlevor i publicerade dokument och privata anteckningar framstår som en passion och enligt Claes Hallberg som studerat dokumenten (2010, s.96) beskriver Mjöberg samlandet med "en grotesk detaljriktighet" och han kallar samlandet för "sina skelettjakter". I Mjöbergs reseskildringar från expeditionen i Australien används ett språk vid beskrivningarna som är långt ifrån en objektiv vetenskaplig beskrivning, Mjöberg använder romantiserande uttryck som "tänderna [...] lyste likt pärlor" (Mjöberg i: Hallgren 2010, s. 4) och beskriver kvällar som härliga och med månljus vilket inte kan anses behövas för att utföra en vetenskaplig uppgift. En återkommande aspekt i reseskildringar från tiden är att huvudpersonen framställer sig själv som en modig man i farliga miljöer och Mjöbergs är inget undantag, hans "skelettjakter" är hotade av lokala aboriginer där han själv utgör hjälten men i verkligheten utgjorde de vita människorna ett större hot mot aboriginerna än vad de gjorde mot dem (Hallgren 2010, s.102). Anledningen till att Mjöberg valde att romantisera och dramatisera sin verksamhet var för att locka till sig mer läsare och vid tidpunkten för hans arbete var skräckromaner som fokuserade på vad som var skrämmande, groteskt och avvikande populärt (Hallberg 2010, s.102) därför ville han förmodligen fria till denna popularitet för att få fler läsare. Vid 1971 var Mjöberg sedan länge död och det går inte att veta hur han hade sett på sina tidigare förfaranden idag eller om han hade beklagat sig över sin tidigare verksamhet på samma sätt som Laurell.

Det finns en poäng i att skilja på rasforskning som ett sätt att studera och jämföra insamlade preparat, oftast kraniet, utefter vilket folkslag det ansågs representera och rasism eftersom att rasism förutsätter att det finns en syn på raserna som innebär olika värdering och hierarki (se exempelvis Ljungström i: Svanberg 2010, s.28), ett "vi och dem". Detta betyder att det är när vi applicerar en värdering på skillnaderna hos olika kranium som det uppstår en problematisk värdering av olika människor eller en förminskning genom essentialism. Redan Anders Retzius värderade dock olika folkslag och kunde sätta epitet på dem i stil med att det rörde sig om en "lägre" eller "högre kulturgrad" (Svanberg, 2010, s.36) genom att göra det skapar han en hierarki där vissa människor är bättre än andra, även om detta inte var Retzius huvudsakliga mål. Genom att studera vad olika människor gavs för epitet i de anatomiska registerna (Se till exempel avskrift från Catalogus Specialis I. Osteologia i: Svanberg 2010, appendix 5) kan vi se att svenskar ofta refereras till som "vanliga" eller "normala", och även om det rörde sig om människor av lägre klass är normen att svenskar är normala jämfört med människor som blivit tydligt "andrafierade" (Svanberg 2010, s.200) och skillnaden på dem, deras icke-normalitet, markerades tydligt genom att de kallades "zigenare" eller "neger", de kunde också kallas för brottslingar eller idioter, kontentan är att det skapar normer kring vad och vilka som är normala och vilka som är avvikande, detta av i samhället inflytelserika människor, anatomer.

Många göteborgare känner till tvillingarna som länge stått utställda i en glasburk på Naturhistoriska i Göteborg, tillsammans med den bevarade blåvalen "Malmskavalen" har de utgjort en utav sevärdheterna på museet ända tills de magasineras. Magasineringen skedde efter en intern diskussion på Västarvet där det slogs fast att tvillingarna inte var framställda i ett tydligt sammanhang samt att de är olämpliga som utställningsobjekt på grund av etiska skäl och av respekt för människovärdet, sedan dess har de inte ställts ut (Västarvet 2018). Det finns inte mycket dokumentation som med säkerhet hör till tvillingarna men troligtvis föddes

de i Göteborg år 1820, vilket enligt utställningsinformationen var en tid då s.k. ”missfoster” inte fick begravas i vigd jord. De donerades av stadsläkare Ewert 1860 och förmodligen är det han som närvarat vid en förlossning eller operation och sedan lagt tvillingarna i en glasburk, kanske i utbildningssyfte. Tvillingarna kan sedan ha stått på statsläkarmottagningen fram till 1860 då de donerades till Naturhistoriska museet. Det finns dokumentation från kyrkoböcker i Naturhistoriskas ägo där sammanväxta foster anges ha fötts år 1820 (Gelang 2018) men varken kön eller beskrivningen av var de är sammanväxta stämmer överens med tvillingarna. Därför är det oklart om det avser tvillingarna och har blivit fel eller om ett annat sammanväxt foster åsyftas. Numera visas tvillingarna inte för besökare.

1.6.2 Forskningsöversikt – Samlingar och repatriering idag

Plundrandet har efter Nordenskiölds tid fortgått och diskuteras bland annat av Staffan Lundén som nämns nedan. Uneskorådet har dessutom haft en konferens kring detta med namn ”*Vem Tillhör Museernas Samlingar?*” Med frågor som: hur skall museerna hantera de mörka sidorna av sina egna samlingar – och kanske den egna nationens historia? och vad ska ske med föremål som kommit till museerna med oetiska metoder? (Unesco 2008). Amerikanskan Tiffany Jenkins har bland annat skrivit *Keeping their marbles* (2016) och tar upp värdet med att inte repatriera vissa föremål och hon menar också att det flyttar fokus från museers arbete samt att repatriering innebär risker för föremålets säkerhet i samband med transport. Ida Feltzin har i *Utställningar med stulna föremål – de andras kulturföremål* (2015) ett kärnfullt inlägg i problematiken med att ställa ut föremål med tvivelaktig åtkomsthistoria och att göra det kan i samarbete med berörda parter vara ett sätt att bearbeta dåligt samvete, något hon menar (2015, s.125) är en nödvändighet.

År 2004 repatrierades ett antal mänskliga kvarlevor till Australien som kan sägas fick positiva konsekvenser eftersom utbildnings och kulturdepartementet 2005, i kölvattnet av detta, ombad ett antal myndigheter att inventera sina samlingar varpå forum för levande historia fick i uppdraget att skapa en kunskapsöversikt över svensk rasbiologisk forskning och dess konsekvenser. Kulturrådets FoU-medel möjliggjorde sedan att en forskargrupp kunde samlas för en bok på ämnet med titeln ”*Mänskliga kvarlevor vid museer*” (2007), vilket vidareutvecklades i ”*Vem tillhör föremålen*” (2008) och efter det även ”*I nationens intresse*” (2009) (Björklund 2010, s.7).

År 2009 antog Statens historiska museer (SHMM), vilka förvaltar landets största humanosteologiska samling Riktlinjer för hantering av mänskliga kvarlevor vilken avgör om föremål ur de museer som tillhör SHMM:s samlingar kan användas i museernas verksamhet, stöd för ställningstaganden i forskningsetiska frågor och hur deras inställning är till eventuella repatrieringskrav.

En annan kunskapsöversikt beordrades 2015 av regeringen där Statens historiska museer fick i uppdrag att sammanställa en rapport, den här gången i samarbete med Statens museer för världskultur. Rapporten grundade sig delvis på enkätstudier med ett underlag på 390 offentliga museer i landet som kunde visa att 66 museer i landet innehar någon form av mänsklig kvarleva i sina samlingar (SHMM 2015, s.7), varav majoriteten av dessa härstammar från arkeologiska utgrävningar. Mänskliga samiska kvarlevor finns enligt rapporten på 11 museer.

Riksantikvarieämbetet tog 2017 fram texten God samlingsförvaltning – stöd för museer i gallringsprocessen som ger allmän information till museer som de kan förankra sina gallringsprocesser i. Syftet är att ”möjliggöra att all eventuell gallring, inklusive avyttring, sker på ett etiskt, professionellt och kontrollerat sätt.” (RAÄ). Och texten stödjer sig i sin tur

på International Council of Museums (ICOM) etiska regler samt samlingsförvaltningsstandarden Spectrum. Texten behandlar inte mänskliga kvarlevor i synnerhet och därför fick Riksantikvarieämbetet i mars 2018 uppdrag av regeringen att utforma en vägledning specifikt för detta som museerna skall kunna bruka i hanteringen av mänskliga kvarlevor och "kolonialt arv", vilka riksantikvarieämbetet menar (RAÄ) ofta är svåra ur ett samtidsperspektiv. Uppdraget utförs i samarbete med de centrala museerna och sametinget och skall ha utgångspunkten att den praktik man kommer företa sig utifrån denna text skall vara föredömligt ur ett internationellt perspektiv (RAÄ).

Filosofen och Psykiatrikern Frantz Fanon har i sin bok *Jordens Fördömda* (2007) diskuterat hur koloniserade människor har blivit behandlade och framställda på sätt som får dem att känna sig avvikande. Att en systematiserad negation och en förvägran av koloniserade människor att inneha mänskliga attribut får dem att undra vilka de egentligen är (Fanon 2007, s.205). Utifrån det är det viktigt att tänka på hur en på museum framställer människor, genom utställning av mänskliga kvarlevor och kulturföremål, och i vilken kontext för att inte reproducera trauman och fortsätta generera bilder av människor som "de andra".

Staffan Lundén har publicerat flera texter inom ämnet med bland annat *Perspectives on looting* (2012) vilken belyser problematiken med plundring i nutid, att olika slags föremål fortfarande plundras och säljs på marknader runt om i världen och hur dessa plundringar, som drivs av antikmarknaden som är störst här i väst. Lundén visar att kulturföremål och mänskliga kvarlevor av olika slag fortfarande förvärvas med orätta medel och letar sig till väst, även om det idag i större utsträckning hamnar i antikbutiker snarare än museer eller anatomiska institutioner.

Fredrik Svanberg har 2010 skrivit boken "*Människosamlarna: Anatomiska museer och rasvetenskap i Sverige ca 1850 – 1950*" (2010) som är en del av en fortsättning av tidigare undersökningar kring nya perspektiv på museernas samlande (Svanberg 2010, s.7), delvis med hjälp av arkivstudier av de gamla institutionerna. Svanberg har bland annat sökt att utveckla och nyansera Olof Ljungströms verk "*Oscariansk antropologi*" (2004) som han menar ligger till grund för mycket vetenskapliga verk på ämnet (2010, s.7)

Gunnar Broberg avhandlar i sin bok *Statlig rasforskning: En historik över Rasbiologiska institutet* (1995). Statens rasbiologiska institutions förhistoria och historia samt de nyckelpersoner som var av relevans för institutionen.

Etnografiska museet, Forum för levande historia och Riksutställningar har samarbetat för att visa hur sökandet efter kunskap om vårt ursprung och utveckling sett ut och med vilka metoder de genomfört och resultatet blev en utställning kallad "*(O)Mänskligt*" (Björklund 2010, s.7) vilken sedermera finns online som studiematerial för lärare vilken kan användas inom undervisning.

1.6.3 Riktlinjer och Lagar

Bakom Västarvets gallringsplaner på Naturhistoriska museet i Göteborg anges två dokument med riktlinjer som utgångspunkt för beslutet, International Council of Museums (ICOM) etiska regler och Riksantikvarieämbetets (RAÄ) stöddokument *God Samlingsförvaltning*, jag tänker här plocka ut de punkter från respektive dokument som ligger till grund för och/eller är relevant för gallringsdiskussionen.

Följande punkter är från ICOM:s (2011) etiska regler:

2.13 *Gallring i museisamlingar I en museisamling får utmönstring eller gallring av föremål bara ske i fullt medvetande om föremålets betydelse, dess karaktär (antingen det går att ersätta eller ej), dess rättsliga status, och den förlust av allmänhetens förtroende som kan bli följden av en sådan åtgärd.*

2.14 *Gallringsansvaret Ansvaret för gallringsbeslutet bör vila på styrelsen i samråd med museichefen och den tjänsteman som är direkt ansvarig för den samling som berörs [...]*

2.15 *[...] Alla museer bör ha riktlinjer som definierar vedertagna metoder för hur ett föremål permanent avlägsnas ur samlingarna [...]. Komplet dokumentation måste göras av alla beslut som rör utmönstringen/gallringen, av föremålen och deras öde sedan de lämnat samlingen. Det förutsätts också att det i första hand är andra museer som ska erbjudas sådana föremål som gallras ut.*

4.3 *Att visa känsligt material Mänskliga kvarlevor och material av religiös betydelse måste visas på ett sådant sätt att det överensstämmer med professionella normer, och i medvetande om de intressen och trosuppfattningar som finns bland de samhällsmedlemmar, etniska eller religiösa grupper som föremålen kommer från, i den mån dessa uppfattningar är kända. De måste presenteras med stor takt och respekt för de känslor av mänsklig värdighet som alla folkslag delar*

4.5 *Presentation av material utan proveniens Museer bör undvika att visa eller på annat sätt använda material med ifrågasatt ursprung eller där proveniens saknas. Museerna bör vara medvetna om att om sådant material ställs ut eller används kan detta ses som att de uppmuntrar den olagliga handeln med kulturföremål.*

Riksantikvarieämbetets dokument (RAÄ) är baserat på ICOM:s etiska regler och därför återkommer en del utav dessa punkter i någon form, under ”roller och ansvar” kan exempelvis läsas: ”Ansvaret för gallringsbeslut bör vila på museets högsta ledning eller styrelse i samråd med berörd personal”. Under ”museets personal” står det att ”...det är värdefullt att involvera personal som har lång erfarenhet av att jobba med samlingarna”. Inspiration har hämtats ifrån det brittiska dokumentet ”Disposal toolkit” norska kulturrådets ”Retningslinjer for avhending”. Riksantikvarieämbetet poängterar (RAÄ) att dokumentet inte är en modell för värdering, prioritering eller urval i samlingarna. Till skillnad från ICOM nämns inte specifikt hur hantering av mänskliga kvarlevor bör hanteras i detta dokumentet är det större fokus på vad som är viktigt att tänka på vid en gallringsprocess och till det har utformats olika mål med utgångspunkt i hur fördelarna för allmänheten skall öka, tanken är att så många av de överordnade målen som möjligt skall uppnås.

Överordnade mål.

De gallrade objekten kan förvaltas på bättre sätt. De gallrade objekten blir mer tillgängliga för, ger en bättre upplevelse åt och ökar engagemanget från allmänheten. De gallrade objekten hamnar i ett bättre sammanhang. De gallrade objekten fortsätter finnas kvar i en offentlig museisamling eller fortsätter på annat sätt att vara tillgängliga för allmänheten. Den fara de gallrade objekten utgör för övriga objekt i samlingen eller för personalen undanröjs (exempelvis radioaktiv strålning [...])

Underordnande mål

Resurser frigörs så att andra delar av samlingarna kan tas om hand och användas på ett bättre sätt. Utrymme skapas eller utnyttjas bättre (som kan betyda förbättrad förvaltning av och fortsatt nyförvärv till samlingarna.

Prioriteten enligt RAÄ:s dokument är alltså att inte avyttra föremål i första hand men om det skall avyttras skall det först och främst vara juridiskt möjligt, viss lagstiftning eller villkor som skrivits in vid förvärvet kan göra det omöjligt för en del objekt att avyttras från en samling. Om en det råder oklarheter juridiskt kring om ett objekt kan avyttras eller inte så uppmanas museet att söka juridiskt stöd. Dokumentet uppmanar även till att först samla in all information som finns om objektet och eventuellt komplettera den, komplettering kan till exempel vara att ta nya fotografier om detta saknas. När ett beslut om deaccession och/eller avyttring skall fattas skall lämplig metod väljas, det specificeras inte varifrån dessa metoder kan hämtas men en egen metod kan också utformas och då skall kriterier upprättas vilka det aktuella objektet kan värderas mot, exempelvis: användning, bevarandekrav, relevans och mängd. Sedan följer ett antal olika anledningar som RAÄ menar kan ligga till grund för en gallring men att det dock inte måste göra det, samt vad som är viktigt att överväga i det fallet, återigen har jag valt ut de punkter som är relevanta för uppsatsarbetet:

Objekt som inte omfattas av museets policy eller riktlinjer för samlingarna. Museet bör ha fastställda skriftliga riktlinjer eller en policy för sina samlingar. Policyn eller riktlinjerna anger samlingarnas inriktning och vägleder inför nyförvärv och gallring. Eftersom fokusområdet för museet och samlingarna kan förändras och utvecklas, så kan det innebära att vissa objekt inte längre passar in enligt policyn eller riktlinjerna för samlingarna. Ny kunskap som kommit fram om objekten kan också innebära att de får en förändrad betydelse. Om ett objekt inte längre är relevant och om museet inte kan se att det kommer att bli relevant i framtiden kan museet vilja gallra det” Att tänka på: Varför togs objektet in i samlingarna från början? Är objektets förvärvshistorik intressant? Är objektet intressant som forskningsobjekt? Är det troligt att objektet blir mer relevant i framtiden? Är objektet unikt eller finns det andra liknande objekt i samlingarna? Skulle objektet passa bättre in och kunna tillgängliggöras mer om det ingick i ett annat museums samlingar där det till exempel vore mer geografiskt eller kulturellt relevant?

Objekt som är dubletter eller överrepresenterade. Museet kan ha objekt i sina samlingar som är av samma eller snarlik typ, när det till exempel gäller utformning och proveniens, och kan därför vilja gallra några av dem. Mängden i sig är inte orsak nog till gallring. Museet måste ta ställning från fall till fall. Att tänka på: Används dubletten? Går det att hitta något framtida användningsområde? Är mängden objekt värdefullt i sig självt eller representerar de något som en grupp? Har objekten en unik historia var för sig? Finns det något natur- eller kulturhistoriskt värde i att behålla mer än ett objekt? Är det troligt att det finns liknande objekt på andra museer?

Objekt som inte används [...] Definitionen av vad som menas med användning kan vara ganska bred, men kan till exempel omfatta utställning, förevisning och forskning. I vissa fall kan museet vilja gallra objekt som man inte hittar något användningsområde för. Det är dock viktigt att komma ihåg att ett objekt kan finnas i en samling som representant för en tidsperiod, ett skeende eller liknande och kan därför vara relevant och ha ett forskningsvärde, trots att det inte används för närvarande. Att tänka på: Varför används inte objektet i museiverksamheten? Är det troligt att objektet kommer att användas i framtiden eller går det att hitta något användningsområde? Kan det komma till bättre användning på ett annat museum eller i en stödsamling? Hur sannolikt är det att objektet kan komma till användning i museiverksamheten om det går att få fram mer kunskap om det? Skulle en överföring till ett annat museum göra det lättare att få fram mer kunskap om objektet? Representerar objektet ett historiskt skeende, person eller liknande och fyller därför sitt syfte i samlingarna, även om det inte används?

Objekt utan kontext och dokumentation Genom tidigare förvärvsmetoder, hantering och registrering kan museet ha objekt i sina samlingar som saknar eller har lite dokumentation och kontext. I en del fall kanske objektet inte kan användas för till exempel forskning, utställning eller annan museiverksamhet, vilket gör att museet kan vilja gallra det ur samlingarna. Att tänka på: Har museet gjort tillräckligt för att hitta information om objektets historia och bakgrund? Kan framtida forskning ge mer information? Har museet gjort en riskbedömning av att gallra objekt med oklar bakgrund, till exempel när det gäller den juridiska äganderätten?

Vid avyttring av objekt anges alternativen: överföring till annat museum, byte mellan museer, överföring till museum i utlandet, överföring till någon annan än ett museum, försäljning, återlämning till givaren, upphovsman eller släktingar, överföring till stödsamling, återvinning av objekt, destruktion av objekt, deposition av objekt samt repatriering eller återlämning. Det

finns ingen kategori för ”återbegravning” eller ”begravning” vilket hade kunnat tyda på stöd för specifikt mänskliga objekt. Under repatriering och återlämning, vilket skulle kunna innefatta mänskliga kvarlevor, står det ”*dessas omständigheter bör undersökas noggrant innan avyttring kan ske till annan part*” det finns alltså en mottagarpart i åtanke och någon återbegravning av mänskliga kvarlevor utan intressegrupp har inte beaktats, avsaknaden av stöd för specifikt mänskliga kvarlevor och av föremål som kan anses vara *oetiska* är tydligt, det centrala i dokumentet är istället en *etisk gallringsprocess*.

Enligt Statens kommuner och landsting som förtydligat museilagen är syftet med museilagen är göra museerna självständiga och tydliggöra vem som bestämmer museiverksamhetens innehåll. Till exempel så ska politiker inte påverka museernas utställningsverksamhet (SKL 2018).

I museilagen på riksdagens hemsida under *ansvarsfördelning* finns den aktuella paragrafen för detta.:

”5 § *Museihuvudmännen ska säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll*” (Riksdagen)

2 Analys

2.1.1 Västarvet argumentation för gallringsbeslutet

Den politiskt tillsatta grupp som ligger bakom gallringsbeslutet på Naturhistoriska museet är Västarvet. Västarvet är en natur och kultur-förvaltning inom Västra Götalandsregionen som bland annat har hand om verksamheten vid 6 olika museer och besöksmål. Västarvet får sina uppdrag från regionens kulturnämnd. Enligt deras hemsida (Västarvet 2018) är deras uppdrag att tillgängliggöra, levandegöra och förvalta natur- och kulturarvet i regionen. Hur Västarvet har tänkt och vilken argumentation de använder i gallringsbeslutet står att finna på deras hemsida, där de också förtydligar att argumentationen och planen för gallringen grundar sig i ICOM:s etiska regler och riksantikvarieämbetets vägledningsdokument *God samlingsförvaltning*. Nedan följer en sammanfattning av denna argumentation från inlägget Gallring av mänskliga kvarlevor i Västarvets samlingar (2018) från Västarvets hemsida:

- I dåtidens kontext var att handla med mänskliga kvarlevor normalt men det betyder inte att samma syn fungerar idag och vi måste alltid handla utifrån vårt eget sammanhang.
- Att gallra i museers samlingar är inget ovanligt utan pågår hela tiden och ska så göra om verksamheten bedriver en aktiv samlingsförvaltning enligt Museilagen.
- Det är en nödvändig process för att dels kunna analysera vad som faktiskt finns i arkiven, men också för att göra plats åt nya objekt
- Bortsett från rent etiska frågeställningar med att förvara mänskliga kvarlevor i museernas samlingar, finns här också en problematik kring kontext. De flesta av föremålen har lämnats in utan någon vidare bakgrundsinformation.

Utefter dessa argument har Västarvet skapat 3 olika gallringskategorier:

Objekt som bör repatrieras eller återlämnas

Exempel på detta är de kvarlevor som tillhör ursprungsbefolkningar och andra minoriteter, både i och utanför Sveriges gränser. Denna typ av objekt anses viktigast att börja med i gallringen, eftersom kvarlevorna fortfarande är aktuella för nu levande människor. Kvarlevorna kommer alltså att återlämnas dit de hör hemma.

Objekt utan kontext och dokumentation

För de objekt som helt och hållet saknar all form av dokumentation kommer en återbegravning att ske. Det kan röra sig om flera olika typer av objekt, till exempel material från skol- och läroverkssamlingar. Gemensamt för dem är att det inte finns någon information om plats, tid eller identifikation gällande kvarlevorna och att inte heller framtida forskning kan ge något mer i denna fråga.

Objekt som inte omfattas av Västarvets praxis eller riktlinjer gällande förvärv

Här berörs de objekt där dokumentation finns, men där det ändå inte finns någon anledning att bevara föremålen. Dessa kvarlevor kommer också att återbegravas eftersom de inte kan bidra till framtida forskning och heller inte ställas ut av etiska skäl. Däremot kan föremålens historik och dokumentation vara fortsatt intressant. Denna information kommer därför att bevaras och överlämnas till Medicinhistoriska museet i Göteborg.

De mänskliga kvarlevor inom samlingarna som räknas som "rent arkeologiska" kommer dock inte att beröras av gallringen med hänvisning till Kulturmiljölagen, Västarvet menar (Västarvet) att de kvarlevor som är "mer samtida" kräver en behandling som skiljer sig från det äldre, arkeologiska materialet eftersom att det kan finnas släktingar och/eller andra berörda som fortfarande är i livet, därför behöver dessa en behandling som är mer etisk menar man. Dock kan det arkeologiska materialet var föremål för repatriering.

2.1.2 Naturhistoriska Museets förhållning till gallringsbeslutet

I kontrast till detta beslut står Naturhistoriska museet i Göteborg. Jag har valt att intervjua Magnus Gelang, biolog, intendent och den tjänsteman som jobbar närmast samlingen på museet för att se hur naturhistoriska ser på den aktuella gallringen och Västarvets argumentation, kritiska frågor kring gallringen ställs också av mig. Här får Magnus Gelang representera Naturhistoriska i Göteborg och följande text är ett referat från intervjun med honom (2018)¹, kompletterat av en muntlig uppgift från Katharina Kirsch, receptionist:

I västarvets gallringsbeslut är samtliga mänskliga kvarlevor på Naturhistoriska museet berörda, det rör sig om ca hundra st. Naturhistoriska tycker inte att gallringen borde eller kan genomföras delvis eftersom att den går emot både ICOM:s etiska regler och RAÄ:s *goda samlingsförvaltning* på flera punkter. Det går också emot den relativt nya museilagen. Magnus vill tona ned ordalagen som varit i media (se exempelvis SVT 2018) där det framställs som att Naturhistoriska och Västarvet har en konflikt med varandra, Magnus menar att han och kollegorna som arbetar med samlingen inte har någon åsikt som skulle kunna stå i konflikt mot Västarvets inställning utan de bara förhåller sig objektivt och sakligt till de regler och lagar som finns. Västarvet kan i sammanhanget ta beslut om att Naturhistoriska skall se över en eventuell gallring och ge över frågan kring hur de vill gå till väga men de har inte mandat att bestämma över ett objekt och om hur eller om en avyttring skall ske eller ens styra en utredning i en viss riktning påpekar Magnus. Det åligger Västarvet att kontrollera de juridiska möjligheterna med en extern part, en jurist. Naturhistoriska har påpekat för Västarvet att de inte tror att deras beslut är i enlighet med bestämmelserna (ICOM, God

¹ En inspelning från intervjun finns i författarens förvar.

samlingsförvaltning, Museilagen och Västarvets egna riktlinjer) och därför borde tredje part konsulteras, Västarvet valde vid det tillfället att inte konsultera någon jurist. Naturhistoriska välkomnar att samlingen ses över och om någonting finns i deras samlingar som inte skall göra det då görs någonting åt det, men det måste ske på rätt sätt och i det sammanhanget har Naturhistoriska som sagt inga egna åsikter.

Att platsbrist skulle vara anledning till att rensa i samlingarna med de mänskliga kvarlevorna finns det ingen grund till. Generellt finns det viss platsbrist på Naturhistoriska men den platsen som specifikt upptas av de mänskliga kvarlevorna är försumbar i sammanhanget. Det finns över 10 miljoner objekt på Naturhistoriskamuseet och att ta bort 100 utav dem skulle inte spela någon roll, *”Vi kanske kommer att få platsbrist för mänskliga kvarlevor om 100 år”* säger Magnus. Naturhistoriska uppskattar att processen med kvarlevorna kommer att ta 2–5 år för att komma till den punkt där ett beslut kan tas, om den tiden och de resurserna 2–5 års arbete innebär ställs mot platsvinsten blir den dessutom dyrköpt. Ungefär 50 % av Naturhistoriskas samling av mänskliga kvarlevor används i arbetet minst en gång i månaden som referensmaterial. Det kan till exempel handla om att polis eller rättsmedicin har förfrågningar på referensmaterialet. Endast 2 veckor innan intervjun (December 2018) hade polisen gjort ett fynd av misstänkta mänskliga kvarlevor som fotograferades och skickades in till Naturhistoriska där de kunde göra en bedömning på dem, på så vis kan det i vissa fall undvikas att göras tidskrävande och kostsamma analyser på materialet *”Ibland kan vi göra en jämförelse och se att det rör sig om till exempel ett rådjur, då kan vi säga, nej strunta i detta”* säger Magnus Gelang. Samlingen blir ett underlag som möjliggör effektivisering av polisärt arbete, en samhällsnytta.

Tvillingarnas betydelse och värde har förändrats över tiden, idag har de inte längre något biologiskt, naturvetenskapligt värde, däremot finns det andra värden i framförallt de olika historierna de besitter, dels idéhistoriskt, hur de gjorde och tänkte men även historiskt och medicinhistoriskt, menar Magnus. Eftersom så pass många göteborgare känner till och har minnen av tvillingarna på museet så har de också ett kulturhistoriskt värde. När museet under en tid plockade bort tvillingarna från utställningen och placerade dem i ett rum där de endast visades på förfrågan kom det besökare varje dag och frågade efter att få se dem, då fanns ingen information om att de gick att ses på begäran på skylt, hemsida eller annat. Göteborgarna visste helt enkelt och intresset var stort, *”det är ett ganska ikoniskt göteborgsobjekt”* säger Magnus. Numer är tvillingarna magasinerade och går inte att få se längre, intresset är dock fortfarande förhållandevis stort, under en månad kommer det ca 15–20 förfrågningar om tvillingarna, en del tycker att det är tråkigt att de inte går att se längre men en del människor uttrycker också lättnad över att de tagits bort och tycker att det var på tiden tillägger Katharina Kirsch (2018), receptionist på Naturhistoriska som jag talades vid med på vägen ut. Med denna bakgrunden kan tvillingarna rimligtvis passa bättre i en annan kontext än en naturhistorisk, till exempel kunde de höra hemma bättre i en medicinhistorisk sådan föreslår jag, Magnus Gelang tror dock att eftersom de flesta ändå kommer fråga efter dem på Naturhistoriska är det ingen idé att flytta dem till, exempelvis, medicinhistoriska i Göteborg och därför skulle teoretiskt sett en mer kulturhistorisk och/eller medicinhistorisk kontext kunna ordnas på plats hos Naturhistoriska med hjälp utav bl.a. medicinhistoriska som de har ett nära samarbete med och då använda sig utav idéhistoriker och medicinhistoriker.

Västarvet menar att de anställda på Naturhistoriska vid ett senare skede kommer att få tid att ha synpunkter på gallringsbeslutet och enligt Naturhistoriska så finns det en kommunikation med Västarvet om ärendet och det är klart för dem att de kommer att kunna påverka utgången av gallringsbeslutet. Det åligger Naturhistoriska, alltså Magnus, hans närmaste kollega och chefen på museet att ta beslutet kring gallringen sedan kommuniceras det uppåt (till

Västarvet) men beslutet tas inom huset, det råder det inga tvivel på om för Naturhistoriska, fortsätter Magnus. Dock har de på Västarvet, på förvaltningsnivå, frångått vad museilagen föreskriver i detta ärendet trots att de med all önskvärd tydlighet har fått information om vad som gäller, nyligen var både Naturhistoriska och Västarvet på en konferens anordnad av Sveriges Museer som hade fokus på just museilagen där det gjordes klart att politiken skall hållas på armlängds avstånd och beslut skall fattas av sakkunniga, inte på förvaltningsnivå. Eftersom museilagen är oprövad kan detta fallet möjligtvis bli vägledande och Naturhistoriska vill inte vara de som frångår och punkterar lagen i ett sådant här tidigt skede i dess existens hävdar Magnus.

I RAÄ:s *god samlingsförvaltning* finns ingen information om hur museer bör förhålla sig till specifikt mänskliga kvarlevor och i ICOM:s etiska regler finns endast generella vägledningar som säger att känsliga objekt bör behandlas med stor respekt, ett mer specifikt väntas komma under 2019. Naturhistoriska håller med om att det underlag som finns inte pekar i någon specifik riktning och att det dokument som väntas 2019 hade underlättat för samtliga inblandade parter. Mot den här bakgrunden är det lätt att uppfatta Västarvets agerande som förhastat eftersom de i sitt första beslut angav att det skulle *”Ske skyndsamt och vara färdigt senast september 2018”*. Västarvet menar (2018) att handla med mänskliga kvarlevor var normalt förr men att vi alltid måste handla utifrån det sammanhang där vi själva lever och verkar. På Naturhistoriska är det självklart och Magnus menar att de givetvis inte samlar in objekt på samma vis man gjorde förr men har svårt att förstå hur det skall kunna appliceras på de objekt som redan ingår i samlingarna. Magnus tycker att styrkan med museum som har gamla samlingar är att det *”lite tjurskalligt”* har bevarats en historia som visar händelseförloppet av förändrade idéer över tid och all data som de föremålen tillsammans besitter.

Västarvet har inte specificerat vilken utav deras gallringskategorier som tvillingarna tillhör men de förefaller tillhöra *”Objekt som inte omfattas av Västarvets praxis eller riktlinjer gällande förvärv”*. Det är en utav tre gallringskategorier som alla syftar till att avyttra objekt, något som en Naturhistoriska tycker är märkligt, eftersom att de alltid utgår från att i första hand bevara objekten anser de att det borde finnas en till kategori som möjliggör det alternativet också. Naturhistoriska skulle själva aldrig bedöma ett objekt innan all möjlig data har tagits fram. Beslutet om gallring föll ner hos Naturhistoriska helt utan deras vetskap eller med någon förvarning, det var inte på något sätt förankrat hos de som jobbar på Naturhistoriska menar Magnus. Gallringen kommer enligt västarvet (2018) att noga dokumenteras för att säkerställa att ingen information går förlorad. De som skall plocka fram informationen till denna dokumentation är Magnus och hans kollegor på Naturhistoriska vilket har beslutats gemensamt med Västarvet på ett möte, *”...det går inte riktigt att någon annan gör det eftersom vi jobbar med samlingen och har informationen”* säger Magnus. På frågan om de tror att den dokumentationen kan räcka för att bevara tvillingarnas olika värden säger Magnus att dokumentationen kan vara till nytta men att den tappar sitt centrala värde utan att vara kopplad till ett objekt, men att rent kulturhistoriskt kan det kanske räcka med dokument och fotografier för att bevara värdet - då kanske inte själva objektet behövs, dock har det plötsligt väldigt litet naturhistoriskt värde. Om man ser till den samling som objektet tillhör så utgör värdet i sammanhanget i objektet och informationen tillsammans, förlorar man den ena delen så försvinner värdet. På frågan om behovet av det fysiska objektets existens kan ifrågasättas om de byter kontext till exempelvis ett medicinhistoriskt säger Magnus att han inte vet precis hur en kan resonera kring det inom medicinhistoria men säger att inom medicinhistoria så finns det två delar, i vilken den medicinska delen är objektet viktigt men i den historiska delen så kanske det inte är så viktigt.

Vi lever i en tid då mycket går att förfalska på ett trovärdigt sätt, lögner och falska nyheter är vanligt för att bilda opinioner runt om och mänskliga kvarlevor är ofta politiska de också. Kan det med bakgrund av det finnas ett värde i att spara föremålen så att ingen utnyttjar bristen på faktiska bevis för att berätta sin egen, kanske ej verifierbara version av någonting. Ur det perspektivet anser Magnus att det finns en poäng i att det finns fysiska bevis för olika skeenden och tar som ett exempel upp det material som finns från forna kolonier i tillexempel Paris, att samlingen finns just där och inte har återvänt är att starkt bevis för hur man har arbetat kolonialistiskt vilket kanske är obekvämt men är svårt att försköna eller förneka så länge samlingarna finns där de finns och att man inte har gjort sig av med dem. Det samma gäller byggnader som Auschwitz, att den fysiska byggnaden finns kvar gör det svårare för oss att glömma av de hemskheter som hänt där och då kan det vara lättare att inte återupprepa historien, sånt är också svårt att reproducera eller byta ut mot fotografier eller annat. Magnus tror inte att ny teknik såsom 3D-printing kan ersätta objekten och dess värde rakt av men skulle kunna fungera istället för mänskliga kvarlevor i tillexempel utbildningssyfte.

Det finns de som kan uppfatta mänskliga kvarlevor på utställning som stötande och tidigare nämndes också de besökare som uttryckte sin lättnad över att tvillingarna inte längre är en del av utställningen, dessutom kan det finnas en risk i att museer reproducerar negativa synsätt och genererar en "vi och dem"-syn på andra människor. Magnus erkänner svårigheterna som ligger i att ställa ut mänskliga kvarlevor och menar att man måste noga överväga information och gärna ta hjälp från olika håll för att skapa en så, nyanserad, korrekt och oladdad kontext som möjligt. Det är ingenting som är specifikt för just mänskliga kvarlevor utan den svårigheten finns i en mängd olika objekt vi har här, fortsätter Magnus. Även om museer inte får ha en politisk agenda så kan de få skapa polemik och väcka debatt, med den bakgrunden håller Magnus med om att ställa ut tvillingarna som ett sätt att väcka debatt kring olika ämnen är intressant och de kan exempelvis stå upp för vad som är naturvetenskapligt korrekt och på så vis ta parti i en miljöfråga men de får inte vara något *tyckande* inblandat. Om känsliga objekt behålls för att det är viktigt att ha kvar dem kan det från olika håll ses som oetiskt men om de skulle avlägsnas tas också risken att man böjer sig för en allmän politiskt strömning, eftersom politik ändras hela tiden står vi kanske nästa gång inför en väldigt obehaglig politisk strömning som istället vill att vi tillexempel skall *förvärva* olika slags mänskliga objekt och har vi då böjt oss för den strömningen första gången blir det svårare att värja sig efter det, därför är det viktigt att vi hela tiden förhåller oss sakligt. Återigen är det viktigt att ha kvar historien, för har vi inte det ökar risken för att vi upprepar den, det har vi sett hända många gånger menar Magnus. Samtidigt har Magnus svårt att se Naturhistoriska utgöra en "huvudingrediens" i den etiska debatten eftersom kärnan i deras verksamhet präglas av det Naturvetenskapliga som huvudfokus.

2.2 Karolinska Institutets anatomiska samling

Det Karolinska Institutet är ett statligt medicinskt universitet i Stockholm som idag står för den störta andelen av medicinska akademiska forskningen och har flest medicinska utbildningar i Sverige, för enkelhetens skull kommer Karolinska Institutet i fortsättningen adresseras "KI". Sedan 1901 är det även KI som utser vinnaren av nobelpriset i medicin (Karolinska). På KI finns också en stor anatomisk samling i historiskt förvar, den varit ute som en aktiv forskningssamling fram till 2005 men är nu åter i förvar på KI där den från början instiftades av Anders Retzius i slutet av 1700-talet. KI är sedan sommaren 2018 med i ICOM. Jag har valt att intervjua Olof Ljungström i egenskap av docent i idéhistoria på KI för att lära mig mer om samlingen, jämföra den med Naturhistoriskas anatomiska samling och

höra vad Olof som är en auktoritet inom ämnet har för synpunkter. Följande är ett referat från denna intervju (2019)²:

KI har en anatomisk samling om ca 700 objekt vilket Olof Ljungström menar är förhållandevis litet om jämfört med nationer som Tyskland eller Frankrike. Eftersom att KI är ett statligt universitet är det ytterst regeringen som fattar beslut om ett objekt ur samlingen skall repatrieras. Vid ett repatrieringsfall är det viktigt med precision, regeringen vill veta precis vem som är mottagare och vilka de representerar som en garanti för kvalitetssäkring, det skall vara en hållbar repatriering och inte generera onödigt efterspel. På grund utav dessa krav är det lättast med repatrieringsfall involverande erkända urbefolkningsgrupper eftersom att de då, i de flesta fall, har en erkänd administrativ organisation som kan interageras med vilket möjliggör eller underlättar arbetet juridiskt och praktiskt. Olof Ljungström menar att det är enkelt att göra ett allmänt policy-uttalande såsom att ett institut eller museum är ”för repatriering”, eller för en journalist att säga ”så här borde vi göra” men kraven på precision gör det svårt för en statlig administration i praktiken att utföra en repatriering i många fall, där finns alltså en missanpassning mellan vad som är allmänna ståndpunkter eller uppmaningar samt vad som är möjligt i praktiken. Vanligtvis tar beslutsfattare ställning till repatrieringskrav när de inkommer, det är en utbredd *reaktiv* inställning till repatriering som innebär att det görs så lite som möjligt. KI har emellertid slutat med att enbart vara reaktiva i repatrieringsärenden och valt att aktivt ställa frågor till grupper som kan vara berörda baserat på vad som finns i deras anatomiska samling, tidigare har de till och med haft en medarbetare vars enda uppdrag var att kommunicera med berörda erkända urbefolkningsgrupper.

KI är nu i slutfasen av att ett långt och mödosamt arbete med att gå igenom alla objekt i den anatomiska samlingen för att kunna färdigställa en katalog, KI:s samling har i dagsläget ingen katalog över objekten eftersom den en tid tillbaka brann upp. Den nya katalogen innehållandes den anatomiska samlingen kommer, baserat på en offentlighetsgörande princip att vara tillgänglig på nätet och ha sökbar information kopplad till de olika objekten, dock kommer förmodligen inte foton att vara inkluderade i onlinekatalogen. Olof Ljungström menar att vara historiker innebär en auktoritär roll eftersom att säga hur saker ligger till i historien är ett auktoritärt moment. Det är därför viktigt att inte snåla med arbetet att belägga historiska resonemang som kan utsättas för källkritik, fortsätter Olof. I fråga om de anatomiska samlingarna finns det mycket påståenden och teorier vilka inte stämmer och i det sammanhanget är det också viktigt att minska de informationsunderskott som finns om de anatomiska samlingarna menar Olof. KI är restriktiva, men tillåter forskning på deras anatomiska samling. De tillåter främst historisk forskning och det är också ambitionen med onlinekatalogen; att tillgängliggöra för historisk forskning, forskning som är invasiv, ex: provtagning av aDNA eller isotop-analyser, säger de i dagsläget helt nej till men de kommer förmodligen att ge en forskare tillgång till de fysiska kranium han önskar studera för en studie vilket Ljungström påpekar är ovanligt att de gör. En anledning till att de säger nej till mycket forskning är att de är i nämnda inventeringsfas för att färdigställa katalogen men också för att de kommer att förhålla sig till förfrågningar i framtiden är något oklart i dagsläget och KI inväntar också riktlinjer som skall underlätta för denna typ av ställningstaganden. Klart är dock att samlingen aktivt används om än i liten skala trots att den är i ett historiskt förvar och när onlinekatalogen är på plats kommer tillgängligheten vara mycket bättre och då också användandet mer utbrett. Intresset är dessutom sett till de förfrågningar som inkommer, stort.

För KI att ta sig an ambitionen att gå igenom hela samlingen och katalogisera den och knyta information till den online tyder på att det finns en viss trygghet i att samlingen kommer att få

² Ett referat från intervjun finns i författarens förvar.

finnas kvar vilket Olof Ljungström också tror. Ljungström menar att det är osannolikt att regeringen kommer att göra sig av med samlingen. Det finns en tanke om försiktighetsprincip – att skadan redan är skedd och därför bör en vara försiktig med radikala beslut. Som nämnt tidigare är det rent juridiskt svårt att göra sig av med material om det nu skulle vara en önskan, oavsett hur mycket KI skulle lyckas repatriera så skulle de fortfarande ha en stor mängd föremål kvar som tillhör grupper som inte längre finns, en del objekt är dessutom arkeologiska objekt som kan vara tusentals år gamla, den typen av objekt är mycket svåra att repatriera. Möjligheten att upplösa en samling genom repatriering menar Ljungström är i princip omöjligt. Troligtvis kommer en stor del av den anatomiska samlingen att finnas kvar och det blir då upp till om allmänheten och politiker tycker att de historiska kunskapsvärdena är tillräckligt stora för att motivera att samlingen bibehålls, detta menar Ljungström på sikt är oklart. Det finns ett grundläggande problem med KI:s anatomiska samling och andra likartade anatomiska samlingar och det är att ingen av individerna har medgivit att ingå i samlingen, Ljungström menar också att det finns samma problematik i repatriering och återbegravningsfall – individerna har inte medgivit att de vill bli återbegravnade eller repatrierade, de kan inte tala för sig själva och därför betyder sådana åtgärder att avgörande beslut fattas å deras vägnar. Det är också så, fastslår Ljungström, att när en börjar att repatriera objekt så accepteras ett undantag som gör det svårt att veta var gränsen skall gå någonstans, det är en lärande process där det inte är klart vad som kommer att hända och var gränserna kommer dras i framtiden, samtidigt kan KI inte, till exempel, ifrågasätta en grupp som påstår att de har samhörighet med en annan grupp tusen år tillbaka i tiden, fortsätter Ljungström.

2.3 Analys av argumentationer och diskussion

Här kommer Västarvets argumentation och Naturhistoriskas ståndpunkt att analyseras och diskuteras tillsammans med en komparativ diskussion av KI och Naturhistoriskas anatomiska samlingar.

De grunder som Västarvet förankrar sin gallring i är främst två stöddokument, ett från ICOM och ett från Riksantikvarieämbetet som i praktiken är knapphändig med vägledningsinformation kring specifikt hantering av mänskliga kvarlevor utan är dokument av generell natur i frågan. Argumenten som används baserat på dessa dokument är varken juridiska eller religiösa men däremot etiska. Det anses av Västarvet (2018) att alla mänskliga kvarlevor i samlingarna som de förvaltar är oetiska att ställa ut och att förvara mänskliga kvarlevor överhuvudtaget väcker "*etiska frågeställningar*". Eftersom samtliga mänskliga kvarlevor skall gallras och det finns tre kategorier för samtliga kan vi se att samtliga mänskliga kvarlevor antingen bör repatrieras, denna anger Västarvet vara viktigast att börja med eftersom att de "*är aktuella för nu levande människor*", eller återbegravas eftersom att dokumentationen är bristfällig och det inte finns något syfte för dem, samtidigt som framtida forskning inte kan ge ytterligare information och att ställa ut dem anges inte som ett alternativ. Resterande placeras in i den kategori av objekt som inte anses vara i linje med västarvets praxis eller riktlinjer gällande förvärv, i denna grupp kan det finnas väldokumenterade objekt men det är objekt som Västarvet anser ändå inte ser någon anledning till att bevara, de sägs inte kunna bidra till framtida forskning men historik och dokumentation kan vara intressant för framtiden och därför kommer den att bevaras.

Oavsett vad föremålen har för bakgrund skall de alltså göras av med enligt Västarvet eftersom att de inte fyller någon funktion, saknar dokumentation eller bör återlämnas, eftersom att de är oetiska att ställa ut och inte kan bidra till framtida forskning. Västarvet förefaller egentligen vilja gallra allting som kommer från "*en tid präglad av rasbiologi*"

(2018), med andra ord behöver det inte vara objekt som kommer från rasbiologisk forskning över huvud taget. Det finns ingen kategori som ger något utrymme för att behålla ett endaste föremål, alla tre kategorier ämnar göra sig av med föremål. Om vi tittar på RAÄ:s *god samlingsförvaltning* så är fyra av fem möjliga överordnade mål med en gallring inställda på att göra gallrade objekt mer tillgängliga, förvaltade på ett bättre sätt eller sättas i ett bättre sammanhang, det sista överordnade målet är om ett objekt utgör fara för andra objekt, i och med till exempel radioaktiv strålning. De två underordnade målen till gallring som finns här är att frigöra resurser för att ta hand om resterande samlingar på ett bättre sätt samt att skapa utrymme som antingen kan betyda förbättrad förvaltning av det som finns kvar eller för att möjliggöra fortsatta förvärv för ett museum. Att göra sig av med objekt överhuvudtaget är alltså inte prioritet i detta stöddokument såvida inte det är direkt farligt. Dock kan det finnas anledningar att göra sig av med objekt ändå. Och där finns ett antal kategorier som kan ge upphov till gallring som överensstämmer med Västarvets tre gallringskategorier:

1: *objekt som inte omfattas av museets policy eller riktlinjer* (Att tänka på: är objektets förvärvshistorik intressant, är objektet intressant som forskningsobjekt, är det troligt att det blir mer relevant i framtiden, skulle det kunna passa bättre in någon annanstans?)

2: *objekt som inte används* (Att tänka på: Varför används inte objektet i museiverksamheten? Är det troligt att objektet kommer att användas i framtiden eller går det att hitta något användningsområde?)

3: *objekt utan kontext och dokumentation* (Att tänka på: Har museet gjort tillräckligt för att hitta information om objektets historia och bakgrund? Kan framtida forskning ge mer information? Har museet gjort en riskbedömning av att gallra objekt med oklar bakgrund, till exempel när det gäller den juridiska äganderätten?)

4: *objekt som bör repatrieras eller återlämnas*. (Det kan finnas objekt i samlingen som kan komma i fråga för repatriering eller återlämning. Dessa omständigheter ska alltid gå före en vanlig gallringsprocess. Separata riktlinjer bör sättas upp för sådana objekt.)

I dessa fall ombeds dock den som skall gallra att överväga ett antal punkter (*att tänka på*), de som är mest relevanta för grunden till Västarvets gallring har valts ut och diskuteras här för att påvisa den tveksamma grund de utgör för denna gallring. 1: Tvillingarna berörda av gallringen har ganska lite dokumentation men dokumentation finns trots allt vilken kan ses ha en intressant förvärvshistorik och dessutom är det ett objekt som har ett kulturellt värde eftersom att många göteborgare känner till det och frågar fortfarande efter det när de är och besöker Naturhistoriska museet. Enligt Magnus Gelang (se tidigare kapitel) har tvillingarna förmodligen inte något naturhistoriskt forskningsvärde idag tror Magnus, däremot kan vi aldrig vara säkra på att det inte kommer att komma ny teknik i framtiden som möjliggör forskning vi idag inte kan föreställa oss, tittar vi på historien är det lätt att tro att det kan hända igen, till exempel med teknik som aDNA och isotop-analyser kan osteologer och arkeologer utvinna ny kunskap om levnadsförhållanden i det förflutna. Solveig Jülich (2018) berättar i DN om embryologiska samlingars historiska värde som fenomen och påpekar Lunds kontrasterande handlade som just nu restaurerar en samling med foster. Om de kan komma att bli mer relevanta i framtiden är svårt att svara på, kan ansvarig för gallring inte se att de kommer att bli det kan det vara grund för gallring enligt vägledningen men som kulturhistoriskt objekt och som ett fysiskt bevis för hur synen på människan och hur forskning och utbildning bedrevs förr i tiden går det att hävda att tvillingarna är relevanta redan idag, det skulle kunna vara intressant att forska på medicinhistoriskt, idéhistoriskt och kulturhistoriskt. Givet tvillingarnas låga naturhistoriska värde skulle det

potentiellt kunna passa bättre in någon annanstans, Magnus Gelang på Naturhistoriska höll med om att det möjligtvis kunde passa bättre in i en mer kulturhistorisk eller medicinhistorisk kontext men eftersom att besökare ändå, enligt Magnus, skulle fråga efter tvillingarna på Naturhistoriska anser han att en mer kulturhistorisk/medicinhistorisk kontext skulle kunna ordnas på plats. Vad gäller de övriga mänskliga kvarlevorna är det oklart om de har en intressant förvärvshistorik men däremot så används ca en gång per månad, så på så vis är de relevanta idag, inte som utställningsobjekt men som användbara objekt i en referenssamling. Vad gäller eventuell forskning på dessa är det inte heller i detta fallet omöjligt att se att framtida framsteg skulle kunna göra dem möjliga att forska på, något Magnus Gelang heller inte utesluter, men historisk eller annan forskning i dagsläget skall heller inte uteslutas. I *Mänskliga kvarlevor vid offentliga museer: en kunskapsöversikt* (2016) finns ett intressant inlägg i den här diskussionen:

Genom att blicka bakåt kan vi också föreställa oss en förändrad diskurs om ytterligare hundra år som är svår att förutsäga idag. Kulturarv diskuteras ibland i ljuset av olika slags värden. En lämning kan vara värd att forska om på grund av sitt kunskapsvärde, eller viktig att uppleva eftersom den känslomässiga anknytingen och upplevelsevärdet är stort. När det gäller mänskliga kvarlevor kan det som brukar benämnas existensvärde vara relevant att beakta. Existensvärde utgår från det värde som samhället lägger i att bevara en företeelse utan att någon konkret nytta eller intressent kan definieras i samtiden. En stor del av samlingarna i museerna legitimeras i praktiken av existensvärdet eftersom de vilar i magasinen enligt principen att deras betydelse kanske ännu inte syns, men att den i en framtid kan komma människor till del.

Inlägget ger ytterligare fog för att behålla föremål och vara ödmjuka inför att vi inte vet hur framtiden kommer att se ut. Att blicka bakåt och kontempera över utvecklingen är ett mycket konkret exempel på varför vi borde vara ödmjuka inför framtiden och hur diskursen, forskningen och synen ser ut då. Existensvärde är också ett intressant begrepp som konkretiserar den här ödmjukheten. Begrepp som existensvärde och kulturhistoriskt värde är sådana begrepp som i en gallringsprocess skulle kunna användas för att beskriva de värden som andra mål kan vägas emot såsom behov av utrymme eller annat i enlighet med *god samlingsförvaltning*. 2: Tvillingarna är idag i december 2018 inte längre tillgängliga för allmänheten utan förvaras i ett magasin på Naturhistoriska museet. Anledningen är enligt Västarvet (se tidigare kapitel) ”*etiska skäl och med respekt för människovärdet*”, således används de inte längre och framtiden och dess eventuella användning är oviss. Utav de övriga mänskliga kvarlevorna används ca hälften som en referenssamling bland annat för polisiära ändamål vilket tillåter polisen att både spara tid och pengar i sin verksamhet, således går det att se att en stor del utav dem används och dessutom utgör en samhällsnytta. 3: De flesta utav de mänskliga kvarlevorna som finns på naturhistoriska är framförallt från utgrävningar eller så är det medicinhistoriska preparat. En del objekt är före detta pedagogiskt material från skolsamlingar och några få objekt är utländska och samlades in under slutet av 1800 eller början av 1900-talet, med andra ord är kontext och dokumentation varierande över samlingen men det är mycket möjligt att det går att få fram mer information om objekten, detta är också en uppgift Naturhistoriska arbetar med. Objekt skulle utan dokumentation och kontext kunna dessutom kunna användas och kanske redan används som referensobjekt. 4: Enligt västarvet är exempel på föremål som kan vara aktuella för repatriering ”*kvarlevor som tillhör urbefolkningar och andra minoriteter*”, om Västarvet ämnar ta initiativ till dessa potentiella repatrieringar eller vara *reaktiva* framgår emellertid inte. I sammanhanget är detta intressant eftersom att det kan leda till att mänskliga kvarlevor som exempelvis tillhör en minoritet som dött ut eller där det helt saknas en intressegrupp inte behandlas och då blir det en ojämn värdering där de som återbegravs eller repatrieras visas större respekt än andra objekt i samlingen (Berggren 2005, s.282).

Detta leder in i en annan intressant fråga som ibland diskuteras i återbegravnings- och repatrieringssammanhang vilket är vilka vi egentligen visar respekt/kränker för när vi behandlar mänskliga kvarlevor med/utan respekt: är det de döda eller är det de levande, det är intressant att veta eftersom att människor riskerar att kränkas i etiska dilemman. Malin Masterton, bioetiker, menar (2010, s.24) att eftersom mänskliga kvarlevor kan ses som en symbol för en före detta levande människa och därför skall även, med respekt för människovärdet, en mänsklig kvarleva behandlas respektfullt och inte kränkas. För att förtydliga detta tar Masterton upp hur det är instiftat i olika lagar, brott mot griftefriden till exempel. Ann Heberlien har ett annorlunda synsätt och menar att (Heberlein i: Berggren 2005, s.282) kränkningar alltid är riktade mot nu levande personer, döda kan inte uppleva känslan av att vara kränkt. Baserat på detta menar Åsa Berggren (Berggren 2005, s282) att forskning på benmaterial och/eller gravmaterial inte betyder att man genomför en generell kränkning av de döda. Utifrån det synsättet kan de mänskliga kvarlevorna på Naturhistoriska genom användning av dem i exempelvis polisiära ändamål inte nödvändigtvis behöver innebära en kränkning av de döda. Genom resonemanget Västarvet har i att behandla mer samtida mänskliga kvarlevor ”mer etiskt” går det att argumentera för att Västarvet utgår ifrån att visa respekt för de nu levande är viktigast medan respekt för avlidna är sekundärt. Frågan är dock om att förstöra problematiska objekt ur en samling är lösningen på problemet, förmodligen inte menar Solveig Jülich, professor i idé och lärdomshistoria vid Uppsala universitet (Jülich 2018) som även påpekar att ”*Det som är svårt försvinner inte*”. Ett annat utav Västarvets argument är att handla med mänskliga kvarlevor var normalt i dåtidens kontext men vi måste handla utifrån vår egen kontext vilket är ett märkligt argument eftersom att vi fortfarande handlar med mänskliga kvarlevor inom medicinsk utbildning efter att individerna lämnat samtycke till detta och dessutom så skriver Västarvet att rent arkeologiskt material kommer att finnas kvar, även om de i praktiken vill gallra detta också i Naturhistoriskas fall, vilket väcker en del frågor kring varför det är okej eller mer etiskt att behålla den typen av material. Man kan ställa sig frågan: varför är det okej att ”handla” med mänskliga kvarlevor som är tusentals år gamla men inte 100 år gamla, samt hur lång tid tillbaka kan människor hävda samhörighet med andra människor, det är svåra frågor. Det är också anmärkningsvärt att Västarvet som har *kontext* som ett centralt begrepp i sin argumentation inte har någon förståelse för våra föregångares kontext. Det skulle kunna ses som en slags *kronocentrism* där utgångspunkten är att vi i nutid har en högre stående moral än våra föregångare.

Även om användningen av de mänskliga kvarlevorna på naturhistoriska inte kränker de döda finns det möjlighet att nu levande blir kränkta och enligt Naturhistoriska själva är det inte ovanligt att människor uttrycker en lättnad över att de tillslut har tagit bort tvillingarna från utställningen. Det skall dock tilläggas att tvillingarna först ställdes ut i ett naturalieskåp som ”*Fullgångna foster av människa, Homo Sapiens – Sammanväxta tvillingar*” och vem som donerat dem. Med andra ord framställdes de i en kontext som inte var lämplig eftersom det inte klargjordes för besökaren varför man kunde samla in människor och sätta dem i en burk, som besökare kunde är det då svårt att få en förståelse för våra föregångare och tankarna och idéerna som rådde då. Anna Sofia Hedberg (2010, s.57) är övertygad om att vi idag måste söka att förstå våra förfäder så att vi inte ser de som ”de andra” – några vi vet mycket bättre än, några vi är överlägsna gentemot, detta är någonting som inte behöver innebära att man tar ställning för eller emot ett visst agerande. Återigen är vi inne på något som skulle kunna kallas *kronocentrism*. Genom att fördöma det våra föregångare, till exempel samlarna av mänskliga kvarlevor och vad de gjort är det svårt att *förstå* dem och varför de har tänkt och agerat som de gjort Att göra sig av med deras samlingar som ett sätt att ta ställning emot någonting man anser är oetiskt blir ett steg längre ifrån förståelse och ett steg närmare att reproducera samma slags ”*de andra*” eller ”*vi och dem*” som man själv fördömer. Istället

kan samlingarna användas för att diskutera, problematisera och förstå våra föregångare och visa upp nyanserade bilder av samlare och den kontext de verkade i såsom den av etnograf Yngve Laurell som endast utförde sitt uppdrag han blivit tilldelad i enlighet med tidsandan på 1910-talet och som han dessutom före sin död 1971 beklagade sig över sina tidigare förehavanden så ingen tror att samlare var onda rasister och alla samlingar är en slags spegling av deras tveksamma förehavanden. Detta kräver dock en väl avvägd kontext, ett museum vill heller inte reproducera post-koloniala trauman, exotism, essentialism eller annat. Hedberg menar (2010, s. 57) precis som diskuterats tidigare att föremålen kan ha tappat det ursprungliga forskningsvärdet men äger ett annat värde som objekt vilka blivit tillskrivna mening av människor genom både rum och tid som kan lära oss om människan som kulturvarelse.

Västarvet har frångått eller förbisett viktiga punkter i ICOM:s etiska regler samt RAÄ:s *god samlingsförvaltning* genom att inte förankra beslutet lokalt hos den eller de tjänstepersoner som har störst kännedom om de objekt som är aktuella. Prioritet i samtliga dokument är att objekt så långt det är möjligt skall behållas eller flyttas och inte avyttras. Som nämnt tidigare finns inte flytt, eller någon annan form av aktion som inte innebär återbegravning/repatriering eller destruktion i Västarvets kategorier. Det är också anmärkningsvärt att Västarvet inte väntat in det nya stöddokument från RAÄ som väntas vara färdigt 2019 vilket hade underlättat för samtliga parter i detta ärende genom att det är speciellt utformat för stöd i hantering av mänskliga kvarlevor medan de två dokument som Västarvet använt sig av är av mer generell natur. I museilagen är paragraf 5 speciellt utformad för att ge museum större bestämmanderätt för att skydda dem från politisk påverkan, med vilken problematiken har diskuterats ovan. Utöver det faktumet att en bör vara ödmjuk inför att en inte vet hur framtiden ser ut när det kommer till teknisk utveckling och att vi därför inte vet om föremål som nu inte har något forskningsvärde kan få det i framtiden skall det även poängteras att forskning bedrivs redan idag och SHMM skriver i sin kunskapsöversikt (2015, s.7) att de mänskliga kvarlevorna som finns hos dem utgör ett viktigt forskningsmaterial för osteologer, arkeologer och naturvetenskapliga inriktningar. Enligt SHMM:s rapport (2015, s.17) beviljar 45.st av SHMM:s museum att lån och provtagningar görs på mänskliga kvarlevor i vetenskapliga ändamål. Att det är ett attraktivt forskningsmaterial vittnar även de många förfrågningarna som inkommer till KI. Vidare menar SHMM (2015, s.21) att ny forskning om mänskligheten bör kunna kombineras med situationsanpassad behandling av mänskliga kvarlevor med bakgrund av utvecklingen av det etiska medvetandet som ökat de senaste 50 åren, vilket innebär att vi måste kunna behålla möjligheterna till vidare forskning på gammalt material samtidigt som vi får vara ödmjuka för att allt kanske inte går att behålla, det måste göras individuella övervägningar och även Olof Ljungström på KI (2019) ser svårigheterna i att vara konsekvent åt ett håll eller ett annat, inte minst för att det kan vara svårt att genomföra praktiskt. Ett intressant dilemma är något som fysikerna Heisenberg och Bohr (Barad i: Fredengren 2015, s.64) har diskuterat i andra sammanhang men som även är relevant här: har en forskare moralisk rätt att arbeta på metoder som genererar forskning som kan missbrukas i andra sammanhang? Vi har sett Gustavs Kossinas arbete missbrukas av nazisterna på 1940-talet och dessutom mynnade rasbiologin och rashygienen, som var ett missbruk av data i sig, ut i en tvångssterilisering av svenska medborgare så sent som in på 70-talet. Även idag är missbruk av arkeologisk forskning på mänskliga kvarlevor en farhåga (se exempelvis artikel i Nature 2018). Johannes Müller (2013, s. 35) menar att vi inte skall sluta genomföra det breda spektrum av vetenskapliga analyser såsom aDNA eller strontiumanalyser som idag genomförs men att det behöver finnas en diskussion kring användningen av det för att inte riskera göra samma misstag som tydligt går att se ha blivit gjorda under 1900-talet av rasbiologier och andra. Jag tycker heller inte att det skall finnas områden inom arkeologin där vi inte får forska eller

använda en viss analys, däremot finns det en risk av att forskningsresultat missbrukas i en mängd olika sammanhang igen. Missbruket är inget som är unikt för våra föregångare och därför är det viktigt att så mycket som möjligt görs för att undvika detta, Müller tror som sagt på att skapa diskussion och det är en bra sak men utöver diskussion kan det innebära att se över vilka och med vilken motivering människor får begära ut mänskliga kvarlevor för forskning samt att vara mycket tydlig i de forskningsresultat som publiceras och bemöta eventuell felaktig användning av forskningsresultat.

Vad som kommer att hända med tvillingarna och de mänskliga kvarlevorna på Naturhistoriska är oklart i nuläget men klart är att västarvets beordrade gallring förmodligen inte kan ses som juridiskt genomförbar med hänvisning främst till museilagens paragraf 5 men vi skall inte glömma aktuella väglednings/riktlinjedokumentet som inte heller ger något egentligt stöd för gallring utan att först vidta åtgärder för att fortsatt kunna behålla det i samlingarna. Detta gäller dock inte de föremål som skulle kunna vara aktuella för repatriering till en intressegrupp eftersom att separata riktlinjer skall etableras för detta vilket är rimligt eftersom att varje fall är unikt och det finns de som menar att det kan vara problematiskt att repatriera både mänskliga kvarlevor och kulturföremål. Jenkins (2016) skriver att moment som transport av föremål utgör en risk samtidigt som fokus flyttas från museernas övriga arbete till repatrieringsfall, medan Elisabeth Iregren, osteologiprofessor i Lund som angående repatrieringen av Dombrowskys kranium skriver (Iregren i: Berggren 2015) att konsekvenserna av att repatriera kraniet kan bli att fler krav måste höras och därmed hotas den totala samlingen, i detta specifika fall av kranium i Lund vilken hon menar är vetenskapligt intressant ur två perspektiv: hur samlingen har skapats och vad den har använts till. Å andra sidan går det att se att repatriering av objekt kan vara ett sätt att erkänna särbehandling eller som en led i en frigörelsekamp från ett kolonialistiskt förflutet, någonting positivt alltså. Vanlig kritik i denna debatten är att museum och andra samlingsinnehavare gör sig av med/repatrierar föremål som ett sätt att tvätta rent sitt dåliga samvete. I den kontext Västarvet handlar i, dagens Sverige, är det vanligt med etiska frågeställningar kring kulturföremål och mänskliga kvarlevor, därför förstår jag att de vill adressera problemet men det är ett förefallande ivrigt beslut att rensa samtliga mänskliga kvarlevor under deras förvaltning som tycks komma från en tid ”präglad av rasbiologi”. Det går också att diskutera hur präglad Naturhistoriskas samling är av rasbiologi, det finns som vi vet från bakgrunden i denna uppsats en mängd olika anledningar till samlandet av mänskliga preparat varav rasbiologiska motiv utgjorde en utav dem men det kunde också vara att en letade efter sjukdomar eller behövde preparat i utbildning. En klar problematik som generellt finns är dock att samlingarna förvärvats av individer som inte givit samtycke till det men detta gäller också att bli återbegravd eller repatrierad. Men det ger inget incitament för Västarvet likställa hela samlingen som ”oetisk” eller ”rasbiologisk”

Det som främst skiljer den anatomiska samlingen på KI med den som finns på Naturhistoriska är att KI befinner sig på ett statligt universitet och det är regeringen som ytterst beslutar om vad som händer med den. Naturhistoriska är ett kommunalt museum som med stöd av museilagen är ytterst bestämmande för sin egen verksamhet. KI har en samling som är ungefär 7 gånger så stor jämfört med den vid Naturhistoriska men objektens bakgrund är liknande, det är mycket arkeologiskt material och svenskt arkeologiskt material är dominerande hos både Naturhistoriska och KI, etnografiskt material från utlandet är i minoritet hos KI och på Naturhistoriska finns endast ett fåtal objekt från utlandet. Hos KI består den näst största kategorin av medicinskt material från avlidna svenskar och medicinska preparat är också den näst största kategorin hos Naturhistoriska. När det kommer till repatriering förekommer det fall från båda samlingarna men en skillnad är KI:s *aktiva* inställning. Ingen utav dessa två anatomiska samlingar ligger oanvända utan de används.

KI:s samling håller på att katalogiseras samtidigt som det inkommer forskningsförfrågningar löpande, Naturhistoriskas samling används som referenssamling och forskningsförfrågningar förekommer men är inte särskilt vanligt. Enligt Olof Ljungström (2019) åligger det dem på KI att motivera för politiker och allmänhet varför samlingen skall behållas. Tittar vi på Naturhistoriskas samling så ser vi Västarvets försök till att gallra bort objekt men vilket i dagsläget förefaller inte gå juridiskt eftersom det strider mot museilagen, dessutom säger samtliga riktlinje/stöd-dokument som finns i dag att bevarande av och tillgänglighet till samlingen är prioritet. Därför förefaller Naturhistoriskas samling och museers samling relativt väl skyddat, dock är inte stöddokument juridiskt bindande så i praktiken är det upp till museerna. På KI vittnar deras stora katalogiseringsarbete att de är trygga i att samlingen i stort är ohotad från avyttring idag, och Olof Ljungström (2019) säger att det är osannolikt att regeringen kommer att göra sig av med den.

3. Slutsats

De mänskliga kvarlevor som finns i anatomiska samlingar har samlats med olika motiv, ibland har motiven varit rasbiologiska och rasistiska, ibland har de varit för att kartlägga förflyttning av kulturer eller för att lära sig om sjukdomar. Även om motiven har varit välmenande har individer ofta hamnat i anatomiska samlingar utan samtyckte tack vare ojämliga maktförhållanden, preparat från ”avvikande” människor såsom idioter och människor från urbefolkningar har ofta samlats in under 18- och 1900-talen utan samtyckte. Ur Weberianska och postkoloniala perspektiv går det att identifiera dessa maktförhållanden. För att inte skapa oförstående och ett ”vi och dem” gentemot våra föregångare är det emellertid viktigt att försöka förstå och nyansera deras förehavanden i sin kontext på ett hermeneutiskt vis och lyfta fram historier som nyanseras bilden av samlarna av mänskliga kvarlevor som en samling med rasister, detta betyder dock inte att deras handlingar accepteras, men ett *kronocentriskt* perspektiv kan motverkas. Västarvets gallringsbeslut av mänskliga kvarlevor baserat på etiska argument hos Naturhistoriska museet är förmodligen inte juridiskt genomförbar med hänsyn till museilagen, den är heller inte i enlighet med relevanta stöddokument. Att göra sig av med Naturhistorias samling och samlingar som den skulle vara en förlust av en aktiv referenssamling men främst de olika historiska värden den och andra samlingar besitter och den reflektion som den möjliggör vilken inte går att ersätta. När det gäller föremål som kan ses som oetiska hjälper det inte att förstöra dem, om objekt har hamnat i en samling utan samtyckte, varför skulle det vara bättre att återbegrava det utan samtyckte, vilket i praktiken betyder förstörelse? I de fall där en utställning är aktuell med dessa föremål är kontexten den presenteras i av yttersta vikt för att inte reproducera negativa synsätt av människor. Dessutom finns idag ett uppenbart forskningsvärde av olika slag hos många utav objekten i anatomiska samlingar samtidigt som vi måste vara ödmjuka inför att framtiden kan innebära ny information om objekt eller nya forskningsmetoder som möjliggör ny kunskap. Naturhistoriska och KI har båda anatomiska samlingar där vem som bestämmer är det som skiljer dem åt mest. De besitter båda ett unikt kulturarv som är intressant för framtiden och även om de båda förefaller att ligga tryggt i dagsläget är Naturhistoriskas samling numer skyddad bakom museilagen medan KI:s samling teoretiskt sätt kunna avyttras om regeringen vill det. Vi måste vara försiktiga med att tillåta avyttring av objekt eftersom att det kan öppna upp för att fler oersättliga historiska föremål försvinner.

4. Sammanfattning:

Enligt tidigare forskning har anatomi som vetenskap haft en stor roll i Sverige sedan 1600-talet. Enda fram till 1900-talet pågick insamlandet av mänskliga kvarlevor av svenska

forskare till olika ändamål. Det kunde vara rasbiologisk forskning såsom den som bedrevs vid Statens Institut för Rasbiologi, det kunde vara för att kartlägga kulturers spridning över tid och rum såsom Erland Nordenskiöld gjorde, eller så samlades den in för utbildning vid exempelvis anatomiska teatrar som fanns bland annat i Uppsala och Lund. Förvärvandet skedde också på olika sett, mycket av det material som finns i svenska anatomiska samlingar idag kommer ifrån svenska arkeologiska kontexter. En annan del är insamlade från människor som var brottslingar eller på annat sätt "avvikande", deras kroppar övertogs då av anatomiska institutioner i Sverige för dissektion och preparat samlades in från ingreppen till samlingarna. Insamlandet gjordes utan deras samtycke och var i praktiken en ytterligare bestraffning för vilka de var. Ytterligare en del av materialet kommer ifrån utlandet och där kan det ha plundrats från gravar, såsom till exempel Mjörnberg och Nordenskiöld gjorde, eller så kunde de förvärfvas på andra vis, till exempel genom köp eller byten mellan olika anatomiska samlingar, det sistnämnda gjordes dock med inhemska preparat också. Den anatomiska samling som finns på Naturhistoriska museet i Göteborg fick från politiskt håll via förvaltningsgruppen Västarvet ett beslut om att samtliga av deras mänskliga kvarlevor skulle gallras på etiska grunder, vilket i praktiken innebär förstörelse för de föremål som inte skall repatrieras. Västarvets gallringsbeslut ämnar göra sig av med alla mänskliga kvarlevor på Naturhistoriska inklusive de från arkeologiska kontexter men skriver att dessa inte skall påverkas av gallringen. Att göra skillnad på föremålen från arkeologiska kontra andra kontexter väcker intressanta frågor kring varför det är mindre oetiskt att ha den typen av objekt samt var gränsen går för hur långt tillbaka vi kan hävda samhörighet med andra människor. Efter att ha analyserat Västarvets argument konstaterades det att de ville med etiska argument göra sig av med alla mänskliga kvarlevor främst eftersom de kunde associeras med en "*tid präglad av rasbiologi*". De menade att i vår kontext som vi måste handla utifrån är det inte normalt att handla med mänskliga kvarlevor. Det gjordes en intervju med Naturhistoriska där intendent och biolog Magnus Gelang berättade att beslutet inte varit förankrat hos dem och när riktlinjer, stöddokument studeras kunde det konstateras att Västarvet inte har juridisk rätt att genomföra gallringen och inte heller är det i enlighet med de stöddokument de säger sig grunda sin argumentation i. Magnus höll med om att de siamesiska tvillingar som ingår i den anatomiska samlingen inte har haft en adekvat kontext när den varit utställd men att en annan, mer relevant kontext kan ordnas i framtiden. Det visade sig att intresset var stort för tvillingarna eftersom folk fortfarande frågar efter dem men också att många vad lättade över att de inte länge var en del av utställningen för de tyckte att tvillingarna var obehagliga. Västarvet har också argumenterat för att objekten i samlingen inte har något värde idag vilket uppsatsen visat att den och även andra anatomiska samlingar har, både som enda fysiska bevis för historiska händelser men även för forskning och dessutom används samlingarna aktivt idag, något Västarvet menade det inte Naturhistoriskas fall inte gjorde. Det har klargjorts att en problematik med samlingarna är att individerna vars preparat utgör samlingen inte givit sitt medgivande för detta men att avyttra preparat är att fortsätta agera utan deras samtycke samt att göra sig av med etiskt problematiska objekt inte löser det etiska dilemma i sig, inte hos Naturhistoriska och inte hos någon annan. Det finns en viss kontinuitet mellan dåtidens skullmätningar och nutidens analyser såsom aDNA och isotop-analyser eftersom att vi använder mätningar av kroppen för att dela in individer i grupper, exempelvis baserat på varifrån de kommer. Forskare, exempelvis Johannes Müller, har kopplat dåtidens missbruk av kunskap till dagens vetenskap och manar till försiktighet och diskussion för att vi inte skall göra samma misstag som våra föregångare. Att det finns ett ansvar hos de som producerar kunskap att se till att forskningsresultat inte missbrukas. De anatomiska samlingarna verkar överleva Västarvets försök till gallring vilket är bra ur perspektivet att om vi väl börjar ge efter för politiska strömningar som vill göra sig av med

oersättliga historiska objekt är risken att de och den information de besitter försvinner för alltid.

Referenslista:

Artforum. 2018.

<https://www.artforum.com/news/experts-urge-france-to-permanently-restitute-looted-african-art-77742>

Berggren, Å. 2005. Repatriering på gott och ont: debatt om utlämning av benmaterial. *Fornvännen*. 2005(100):4. S:281–283

Björklund, Anders. 2010. Förord, I: Hallgren, Claes. (red). *Mänskliga kvarlevor: ett problematiskt kulturarv*. Stockholm: Etnografiska museet. S: 6–7

Boglund, Anders., Eliaeson, Sven., Månson, Per. 2014. 7. Uppl. *Kapital, rationalitet och social sammanhållning*. Lund: Studentlitteratur.

Broberg, Gunnar. 1995. *Statlig rasforskning – En historik över rasbiologiska institutet*. Lund: Lund Studies in the History of Science and Ideas.

Feltzin, Ida. 2015. Utställningar med stulna föremål – de andras kulturföremål, I: Iregren, E., & Jennbert, K. (Red.) 2015. *Etiska perspektiv inom arkeologin: Studenter och lärare i Lund reflekterar över ämnesetiska frågor*. (Report Series Institute of Archaeology; Vol. 101). Department of Archaeology and Ancient History, Lund University. S.115-127.

Fanon, Frantz. 2007. *Jordens Fördömda*. Stockholm: Leopard Förlag.

Greek travel pages headlines. 2014. *From London To Athens By Bike, An Initiative For The Parthenon Marbles To Return To Greece*.

<https://news.gtp.gr/2014/08/07/from-london-to-athens-by-bike-an-initiative-for-the-parthenon-marbles-to-return-to-greece/> (Hämtad 2018-10-31)

Hallgren, Claes. 2010. *Mänskliga kvarlevor: ett problematiskt kulturarv*. Stockholm: Etnografiska Museet.

Hedberg, Anna Sofia. 2010. ”Indianvän och Gravplundrare”, I: Hallgren, Claes. (red). *Mänskliga kvarlevor: ett problematiskt kulturarv*. Stockholm: Etnografiska museet. S. 54–90.

Helena Smith 2014. The Guardian. *Amal Clooney advises Greece on return of Parthenon marbles to Athens*

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2014/oct/14/amal-alamuddin-advises-on-return-of-elgin-marbles> (Hämtad 2018-10-31)

ICOM 2011. ICOM:s Etiska Regler.

http://icomsweden.se/wp-content/uploads/2010/12/etiska-regler_webb-1.pdf

Jenkins, Tiffany. 2016. *Keeping their marbles: How the Treasures of the Past Ended Up in Museums - and Why They Should Stay There*. Oxford: Oxford University Press

Jülich, Solveig. 2018. Museers återbegravning av foster hotar ett unikt kulturarv. *Dagens Nyheter*. 14 augusti.

Karolinska Institutet
<https://ki.se/om-ki> (Hämtad 2019-01-07)

Kungliga Tekniska Högskolan. Beteendevetenskaplig metod. Intervjuteknik och analys av intervjudata.
<http://www.nada.kth.se/kurser/kth/2D1630/Intervjuteknik07.pdf>

Fredengren, Christina. 2013. Posthumanism, the transcorporeal and biomolecular archaeology. *Current Swedish Archaeology* 21. S: 53-71

Lundén, Staffan. 2012. Perspectives on looting, the illicit antiquities trade, art and heritage. I: *Art, Antiquity and Law* 17(2). S: 109-134

Masterton, Malin, *Duties to Past Persons: Moral Standing and Posthumous Interests of Old Human Remains*
<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:310376/FULLTEXT01.pdf>

Müller, Johannes. 2013. Kossina, Childe and aDNA: comments on the construction of identities. *Current Swedish Archaeology*. 21. S: 35-37.

Nationalencyklopedin.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/hygien> (Hämtad 2018-12-15)

Nature. 2018.
<https://www.nature.com/articles/d41586-018-03857-3> (Hämtad 2019-01-04)

Olsen, Bjørnar. 2003. *Från Ting till Text: Teoretiska Perspektiv i Arkeologisk Forskning*. Lund: Studentlitteratur.

Riksantikvarieämbetet. *Mänskliga kvarlevor i museisamlingarna*.
<https://www.raa.se/aktuellt/aktuella-fragor/regeringsuppdrag/manskliga-kvarlevor-i-museisamlingar/> (Hämtad 2018-12-01)

Riksantikvarieämbetet. *God Samlingsförvaltning – stöd för museer i gallringsprocessen*.
<http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/11542/978-91-7209-803-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Hämtad 2018-12-19)

SKL. 2018.
<https://skl.se/skolakulturfritid/kulturfritid/fragorochsvarommuseilag2017563.13170.html>
(Hämtad 2018-12-26)

Statens Historiska Museer. 2015. *Mänskliga kvarlevor vid offentliga museer- en kunskapsöversikt*.
<http://historiska.se/manskliga-kvarlevor-vid-offentliga-museer-en-kunskapsoversikt/>

Statens Historiska Museer. 2010. *Riktlinjer för hantering av mänskliga kvarlevor*.
http://shm.se/wp-content/uploads/2016/04/SHMM_riktlinjer_manskliga_kvarlevor.pdf
(Hämtad 2019-01-03)

Svanberg, Fredrik. 2015. *Människosamlarna – Anatomiska museer och rasvetenskap i Sverige ca 1850–1950*. Stockholm: Historiska museet.

Svenska Dagbladet 2011.
<https://www.svd.se/kroppsdelar-och-kranier-vaxande-etiskt-dilemma>

(Hämtad 2018-10-11)

SVT 2018.

<https://www.svt.se/kultur/museianstallda-kanner-sig-overkorda-av-politiker>

(Hämtad 2018-11-18)

Västarvet. 2018. *Gallring av mänskliga kvarlevor.*

<http://www.vastarvet.se/om-vastarvet/manskliga-rattigheter/gallring-av-manskliga-kvarlevor/>

(Hämtad 2018-12-01)

UNIDROIT 1995. Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects. Rom

<https://www.unidroit.org/other-languages-cp/swedish>

(Hämtad 2018-11-18)

Personlig kommunikation:

Gelang, Magnus; Biolog och intendent vid Naturhistoriska museet i Göteborg. Intervju 2018-12-20.

Ljungström, Olof; Docent i idéhistoria, med medicin- och vetenskapshistoria som huvudfokus. Intervju 2018-01-07.

Kirsch, Katharina; Receptionist vid Naturhistoriska museet i Göteborg. Muntlig uppgift 2018-12-20.